

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

**Hospodárenie a spôsob života na trenciánskom panstve Illesházyovcov
v rokoch 1594 – 1835**

Diplomová práca

Študijný program: História

Školiace pracovisko: Katedra histórie

Školiteľ: doc. RNDr. Peter Chrastina, PhD.

Nitra 2012

Bc. Iveta Kristófová

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Bc. Iveta Kristófová
Študijný program: história (Jednoodborové štúdium, magisterský II. st., externá forma)
Študijný odbor: 2.1.7 história
Typ záverečnej práce: Diplomová práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Hospodárenie a spôsob života na trenčianskom panstve Illesházyovcov v rokoch 1594 - 1835

Anotácia: Práca priblíži základné črty majerského hospodárenia šľachtického rodu s dôrazom na najvýznamnejšie aspekty podnikania. Zároveň poukáže na súdobý spôsob života na panskom majeri v 16. až 19. storočí.

Školiteľ: doc. RNDr. Peter Chrastina, PhD.
Oponent: PhDr. Tomáš Tandlich, PhD.
Katedra: KHIS - Katedra histórie
Vedúci katedry: prof. Janka Hečková, CSc.
Dátum zadania: 29.10.2010

Dátum schválenia: 12.04.2012

prof. Janka Hečková, CSc.
vedúci/a katedry

Čestné prehlásenie

Vyhlasujem, že som prácu vypracovala samostatne, a že pri jej tvorbe som použila literatúru a pramene, ktoré uvádzam v zozname použitej literatúry a prameňov.

V Nitre, 18. apríla 2012

.....

Iveta Kristófová

Abstrakt

KRISTÓFOVÁ, Iveta. Hospodárenie a spôsob života na trenčianskom panstve Illesházyovcov v rokoch 1594 – 1835. [Diplomová práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta; Katedra histórie. Školiteľ diplomovej práce: doc. RNDr. Peter Chrastina, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister. Nitra: FF UKF, 2012. 70 s.

Práca prináša pohľad na hospodárenie a spôsob života na trenčianskom panstve v rozmedzí rokov 1594 – 1835. Toto obdobie sleduje na príklade šľachtickej rodiny Illesházyovcov. Ako sa menili majitelia z tohto rodu, tak aj ovplyvňovali hospodársky chod panstva, či už pozitívne alebo negatívne. Práca sleduje vybrané aspekty majerského hospodárenia, výrobné odvetvia. Poskytuje pohľad na život poddaných, ktorí pracovali a žili na trenčianskom panstve v skúmanom období. Na príklade niektorých obcí, ktoré boli súčasťou trenčianskeho panstva poskytuje práca obraz povinností, ktoré musel poddaný vykonať. Práca pozostáva zo šiestich kapitol. Tie prinášajú obraz historických udalostí, ktoré sa udiali na začiatku skúmaného obdobia v Uhorsku, prehľad vlastníkov trenčianskeho panstva, opisuje územnú rozlohu a krátku históriu obcí, ktoré sa nachádzali na území trenčianskeho panstva a jeho osídľovanie. Najdôležitejšia kapitola sa venuje majerskému hospodárstvu, vzniku majerov a výrobným odvetviám. Na konci práce je opis poddanskej práce a na príklade dvoch obcí z trenčianskeho panstva je zoznámenie sa s urbárskou reguláciou Márie Terézie. V práci si kladiem za cieľ zoznámiť čitateľa s bežným životom, ktorý plynul na trenčianskom panstve v rámci hospodárenia.

Kľúčové slová: Illesházy, hospodárstvo, správa, poddaní, trenčianske panstvo

Abstract

KRISTÓFOVÁ, Iveta. Farming and living listory of Trenčín dominicum of Illeshasis in 1594 - 1835. [Master´s thesis] Constantine the Philosopher University at Nitra. Faculty of Arts, Department of History. Tutor of the master´s thesis: doc. RNDr. Peter Chrastina, PhD. Academic degree of the specialized qualification: Master. FF UKF (Faculty of Arts of the Constantine the Philosopher University), 2012. 70 p.

The thesis presents a view of the economy and the way of life of Trencin gentry within years 1594 – 1835. This period is observed by the example of the noble family of Illesházy. With the changing of the owners of this genus, the economic running was influenced by them, either in positive and negative way. The thesis monitors selected aspects of majer economy and manufacturing sectors. It provides insight into the life of vassals who worked and lived in Trencin gentry in the studied period. On the example of some municipalities that were part of Trencin gentry, it gives an overview of obligations that has to be done by a vassal. The thesis is devided into 6 chapters bringing the overview of historical events that took place at the beginning of the studied period in Hungary, overview of real estate owners in Trencin gentry, description of the size of territory and short history of the villages that were located in the territory of Trencin gentry and its settlement. The most important chapter focused on majer economy, foundation of majers and manufacturing sectors. At the end of the thesis there is a description liege work and on the example of two villages of Trencin gentry, there is an acquaintance with the “urbar” regulation of Maria Theresia. The aim of the thesis is to acquaint the reader with an ordinary life flowing on the Trencin gentry within the economy.

Key words: Illesházy, economy, administration, lieges, Trencin dominicum

OBSAH

Úvod	7
1. História a vlastnícke pomery na Trenčianskom panstve	10
1.1 Trenčianske panstvo v kontexte novovekých uhorských dejín	10
1.2 Dejiny Trenčianskeho panstva	12
2. Územná rozloha	18
3. Osídľovanie panstva	30
3.1 Vývoj osídlenia	30
3.2 Valaská kolonizácia a Habáni	31
4. Hospodárstvo	34
4.1 Charakter hospodárstva na Západnom Slovensku	34
4.2 Správa trenčianskeho panstva	36
4.3 Majerské hospodárenie trenčianskeho panstva	39
4.3.1 Jatky, Papierne, Pálenice, Píla, Tehelňa	43
4.3.2 Mlynárstvo	43
4.3.3 Obilninárstvo a rastlinná výroba	45
4.3.4 Pivovarníctvo	47
4.3.5 Rybníky	49
4.3.6 Valchy	49
4.3.7 Vinohradníctvo	50
4.3.8 Živočíšna výroba	51
5. Poddanská robot a námezdná práca	54
6. Trenčianske panstvo v období urbárskej regulácie Márie Terézie	59
Záver	64
Zoznam prameňov a použitej literatúry	67

ÚVOD

Hospodárenie na feudálnom panstve patrí medzi základné zložky, ktoré určujú kvalitu fungovania života. Obrábanie pôdy, sadenie rastlín, ktorým sa darí v určitých pásmach, starostlivosť o hospodárske zvieratá to sú kľúčové faktory, s ktorými funguje kolobeh hospodárenia. Pokiaľ tieto základné úkony neovláda správca, tak nie je možný kvalitný život ako panstva tak aj poddaných. Nie je dobrý výnos z poľnohospodárskych plodín, je nedostatok mäsa, mlieka, masla a iných základných potravín a tým chýbajú aj produkty na predaj, z ktorých by bol finančný úžitok.

Ako plynie čas, tak sa aj ľudia zdokonaľujú v obhospodarovaní územia, na ktorom žijú. Skúšajú nové techniky, zavádzajú rôzne novoty, pridávajú výrobné odvetvia, z ktorých, ako dúfajú, im bude plynúť zisk. A to bola hlavná úloha feudálneho panstva. Feudáli zamestnávali na svojich panstvách ľudí, ktorí na základe ich pokynov riadili a zodpovedali za chod hospodárstva. Vydávali inštrukcie, ktoré presne určovali, čo ktorý riadiaci pracovník mal na starosti, ako mal vykonávať svoju prácu a to všetko k spokojnosti zemepána.

Storočia po Moháčskej bitke boli poznamenané nájazdmi Turkov, stavovskými povstaniami, kresťanským súperením. Aj to sú ďalšie faktory, ktoré nepriaznivo vplývali na život na panstve.

Tému svojej práce som si vybrala preto, lebo v otázke hospodárstva a spôsobu života na panstvách je stále priestor na bádanie. Každé panstvo preferovalo určité odvetvia, záležalo to od mnohých faktorov. Či už to bola poloha, niekde sú roviny, inde zas prevládajú hornaté časti, alebo dostatok poprípade nedostatok vody, kvalita pôdy.

V mojej diplomovej práci sa zameriavam na spravovanie trenčianskeho panstva v rozmedzí rokov 1594 – 1835. V týchto rokoch vlastnili panstvo významní feudáli, ktorí získavali poznatky o správe z rozličných kútov Uhorska. Ako sa menili majitelia, tak sa zvyšovala alebo znižovala úroveň riadenia.

Hlavným cieľom mojej práce je vytvoriť pohľad na chod hospodárstva trenčianskeho feudálneho panstva. Pripomenúť, čím sa živili naši predkovia, akým rastlinám a zvieratám sa darilo v trenčianskej oblasti. Vo svojej práci sa snažím venovať nielen výrobným odvetviám, ale okrem toho je môj vedľajší úmysel aj ukázať bežný život poddaného. Ten bol nenahraditeľný pre svoju každodennú prácu, ktorú vykonával na panstve a predsa jeho existencia nebola ľahká. Zámerom mojej práce bolo komplexne spracovať chod trenčianskeho feudálneho panstva, ale z hospodárskej

stránky, ktorá možno v dnešnej dobe nie je tak lákavá, ako lesk šľachticov žijúcich vo svojich kaštieľoch.

Moju prácu som rozdelila na šesť kapitol. Prvá kapitola je prehľadom dejín a udalostí, ktoré sa stali po bitke pri Moháči v roku 1526. Tým, že Trenčiansky hrad bol kráľovským hradom, táto epizóda našich dejín sa konkrétne dotýkala oblasti trenčianskeho panstva a jeho života. Oboznamujem čitateľa s dejinami rodu Illesházy, stručne vykresľujem majiteľov panstva, ktorí pochádzajú z tohto rodu.

V ďalšej časti sa venujem rozlohe panstva, popisujem históriu obcí, ktoré sa nachádzali na území. Do tejto kapitoly som zaradila krátky náčrt charakteru jednotlivých dedín a mestečiek, kedy sa prvýkrát písomne spomínali, aký počet obyvateľov v nich žilo v skúmanom období, akým remeslom alebo zamestnaním sa živili.

V tretej kapitole som dala priestor všeobecnému opisu osídľovania západnej časti Slovenska a príchodu valaskej kolonizácie a Habánov na územie trenčianskeho panstva. Charakterizujem ich vplyv na hospodársky život na skúmanom území.

Štvrtá kapitola je najdôležitejšou časťou mojej práce. Približujem čitateľovi správu trenčianskeho panstva, opisujem, kto stál na jej čele, aké mali funkcie. Zaujímavosťou sú hospodárske inštrukcie z XVIII. storočia, ktorými zemepán určoval povinnosti úradníkov a služobníkov. Pokúsila som sa rozobrať inštrukciu vydanú Jozefom Illesházom z 1. januára 1726 a tým zachytiť úmysel autora. Majerské hospodárenie sa postupom rokov vyvíjalo, alebo upadalo a túto tendenciu som sa snažila zachytiť spísaním počtu majerov na trenčianskom panstve v určitých rokoch, kedy boli zhotovené urbáre. K majerskému hospodárstvu patrili odvetvia, ktorými sa služobníci zaoberali. Zoradila som ich abecedne, snažila som sa opísať aj tie, ktoré boli menej rozšírené.

Piata kapitola je venovaná poddaným, ktorí pracovali a žili na panstve. Ich život ovplyvňovala momentálna politická situácia, zmeny majiteľov. Na príklade vybraných obcí je opísaná ich povinnosť platiť pánovi dávky či už v naturáliách alebo v hotovosti a v určitom čase.

Posledná kapitola sa zaoberá urbárskou reguláciou Márie Terézie, ktorá mala upraviť poddanské povinnosti. V rámci tejto reformy chodila komisia a kládla deväť otázok. Na tie v každej obci odpovedal richtár a jeho prísažní. Na základe získaných informácií sa dá priblížiť životná úroveň obyvateľov obcí. Na príklade Trenčianskej Turnej a Kubrej som chcela ukázať, ako zneli odpovede. Tieto obce som si vybrala

preto, lebo každá leží v inom geografickom prostredí trenčianskeho panstva a teda má aj inú hospodársku situáciu.

Literatúra, venovaná vývoju na feudálnych panstvách patrí u nás k menej rozšíreným. Pri písaní o problematike som sa hlavne opierala o štúdie od Juraja Fojtíka uverejnené v časopise *Agrikultúra*.¹ Autor sa zameriava na hospodárske odvetvia trenčianskeho panstva, podrobne opisuje ich vývoj. Peter Štibraný sa venuje sfére hospodárstva vykonávanej na opisovanom území.² Pri charakteristike obcí som využila monografie, ktoré sú kvalitne aj menej odborne spracované. V *Trenčianskych novinách* sa im venoval Štefan Pozdišovský.³ V neposlednej rade som navštívila Štátny archív v Bytči, kde som využila dobové pramene týkajúce sa urbárskej regulácie Márie Terézie. Sú písané po slovensky, avšak s nie dobre čitateľným písmom a charakteristickým slovníkom. Vo svojej práci sa pokúšam o vytvorenie čiastočného obrazu fungovania hospodárstva trenčianskeho panstva v určitých časových úsekoch.

¹ napr. FOJTÍK, Juraj. K dejinám chovu oviec na trenčianskom panstve. In *Agrikultúra* 13. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1975, s. 21-69

² napr. ŠTIBRANÝ, Peter. Pestovanie chmeľu v okolí Trenčína. In *Agrikultúra* 2. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo literatúry, 1963, s. 229-231.

³ napr. POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu, In *Trenčianske noviny*, 1968, ročník IX, č. 6.

1 HISTÓRIA A VLASTNÍCKE POMERY NA TRENČIANSKOM PANSTVE

1.1 Trenčianske panstvo v kontexte novovekých uhorských dejín

Bitka, ktorá ovplyvnila nastávajúce dejiny uhorského štátu sa odohrala 29.augusta 1526 pri Moháči medzi uhorským vojskom, ktoré bolo na hlavu porazené a Turkami. Tým sa podarilo obsadiť centrálnu časť krajiny. Pri úteku z bojiska zomrel uhorský panovník Ľudovít II. Jagelovský a tým sa uvoľnil uhorský trón.

Začal sa oň zaujímať Ján Zápoľský s pomocou strednej a nižšej šľachty a proti nemu stál Ferdinand Habsburský, brat kráľovny Márie. Tieto udalosti znamenali koniec stredovekého uhorského štátu. Ján Zápoľský sa nechal korunovať 10.novembra 1526 a Ferdinanda v roku 1526 korunovali za českého kráľa a 17.decembra sa nechal zvoliť za uhorského kráľa. Proti sebe stáli dvaja panovníci, ktorí spolu súperili vyše desať rokov.

Tieto udalosti sa nevyhli Trenčínu, pretože trenčiansky hrad patril na západnom Slovensku k najvýznamnejšiemu Zápoľského pevnosťou. Prvý útok Ferdinandových vojsk smeroval práve na toto miesto. Katzianerovo vojsko obľahlo hrad a mesto v polovici mája 1528 a 28.júna sa mu ho podarilo dobyť. Hrad a mesto boli spustošené, vyrabované a vyplienené. Vo februári 1538 uzatvorili vo Veľkom Varadíne mier, ktorým si rozdelili Uhorsko na dve časti. Ferdinand dostal západnú časť a Zápoľský Sedmohradsko a východné Uhorsko. Mier však netrval dlho, lebo už v roku 1540 zomrel Ján Zápoľský a ostal po ňom syn Ján Žigmund, ktorého ako dvojmesačného korunovali za jediného uhorského panovníka. V jeho prospech zasiahli Turci, ktorí obsadili Budínsky hrad. Ten sa stal centrom novej osmanskej provincie – ejáletu.⁴

Uhorsko sa rozdelilo na tri časti: medzi Dunajom a Tisou bolo územie kontrolované Turkami, na sedmohradské kniežatstvo s niekoľkými stolicami na východe Uhorska a na západné tzv. kráľovské Uhorsko, ktoré patrilo do habsburského suštátia. Jeho centrom sa stalo územie dnešného Slovenska, kde sa presťahovali hlavné kráľovské úrady, správne a cirkevné inštitúcie. Bratislava sa stala hlavným mestom a miestom konania uhorských snemov. Spravovať jednotlivé krajiny vo veľkej habsburskej ríši bolo náročné, pretože jednotlivé časti obývali rôzne národy, boli na rozličnej ekonomickej úrovni, mali iné hospodárske zameranie.⁵

⁴ Čaplovič, Dušan et al. Dejiny Slovenska. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000, s. 135.

⁵ Čaplovič, ref. 4, s. 136.

Pre riadenie vnútornej správy zriadil Ferdinand Miestodržiteľskú radu, ktorá nahradila palatína. Taverníkovi odňal právomoc riešiť finančné záležitosti, ktoré prevzala Uhorská komora so sídlom v Bratislave.⁶ Po osmanskej expanzii sa začali pre bezpečnosť budovať nové komunikácie, obchodné cesty v krajinách monarchie sa spájali.

Turecké pustošenie zasiahlo hlavne oblasti južného Slovenska, kde vypálili a vydrancovali desiatky dedín a miest, odviekli obyvateľov do zajatia, vyhli dobytok a ukoristili potraviny. V roku 1593 vypukla pätnásťročná vojna s Turkami, ktorú ukončil až Žitavský mier podpísaný 11.novembra 1606. Touto vojnou opäť najviac trpelo obyvateľstvo Slovenska. V roku 1599 turecké vojsko a Tatári ničili rozsiahle časti západného a stredného Slovenska. Dostali sa až k Trenčínu, do mesta sa nedostali, ale spustošili jeho široké okolie. Ďalší vpád Turkov na trenčianske územie sa odohral 2.októbra 1663. Ako dôvod vojny boli pohraničné spory vo východných a južných oblastiach Uhorska. Turci postupne dobyli Nové Zámky a postupovali hlbšie do vnútrozemia. Cez priesmyk pri Mníchovej Lehote sa nečakane dostali do blízkosti mesta. Vypálili na predmestí majer, hospodárske stavby mešťanov, zajali a povraždili obyvateľov, odviekli dobytok. V okolí Trenčína vypálili a vyplienili 17 dedín.⁷ V Soblahove vyrabovali, čo sa dalo. Zabili 12 obyvateľov. Najviac bol poškodený habánsky dvor, ktorý po rabovaní vypálili.⁸

Zbedačené obyvateľstvo sa ešte ani poriadne nestihlo spamätať z tejto pohromy, už sa im na hlavu spustili ďalšie katastrofy v podobe stavovských povstaní. V roku 1703 vypuklo v Uhorsku posledné, ale najrozsiahlejšie stavovské povstanie proti Habsburgovcom, ktoré viedol František II. Rákoci. Dňa 10.februára 1704 začali vojaci patriaci vzbúrencovi Rákocimu, obliehať Trenčín. Majiteľ panstva Mikuláš Illesházy sa utiahol s rodinou na trenčiansky hrad. Obranu predmestských častí prenechali cisárski vojaci mešťanom, ktorým rozdali zbrane. Tí ich 14.februára zložili a kapitulovali. 3.mája však opäť obsadilo cisárske vojsko mesto.

V roku 1708 sa Rákoci pripravoval na výpravu do Sliezska, ktorú uskutočnil v polovici júna. Začal sa presúvať od Jágra na Považie. Veliteľom cisárskych vojsk sa stal obávaný generál Siegbert Heister. Kurucká generalita presvedčila Rákociho, aby

⁶ Kohútová, Mária – Vozár, Jozef. Hospodárske dejiny Slovenska 1526-1848. Bratislava: Veda, 2006, s. 17.

⁷ Šišmiš, Milan. Trenčín, Vlastivedná monografia 1. Bratislava: ALFA, 1993, s. 84.

⁸ Zemene, Marián. Zo starších dejín obce. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). Soblahov. Martin: Osveta, 2009, s. 55.

dobyl Trenčín, ktorý by tvoril dôležitú vojenskú bazu v tyle.⁹ 2. augusta obsadil terén tiahnucci sa v šírke asi 7,5 km od Trenčianskej Turnej po Soblahov, t.j. dediny patriace trenčianskemu panstvu. Počet jeho mužov sa odhaduje na zhruba 14 – 15 tisíc. Cisársky veliteľ prišiel na druhý deň od Rozvádz a Sedličnej. Rákoci dal pokyn na útok, ale keďže si Pekri nepreskúmal terén, hnal svojich jazdcov cez úzky násyp, ktorý sa tiahol medzi dvoma rybníkmi. Po tomto zistení vydal príkaz na ústup, čím nastal zmätok. To využil skúsený Ján Pálfi, ktorý so svojím jazdectvom zaútočil, čo kuruci nedokázali odraziť. Správou, že Rákoci padol, bol zmätok v jeho vojsku dovŕšený a oddiely a pluky sa dali na útek. V boji zahynulo asi 3000 vojakov, okolo 400 vojakov a 25 dôstojníkov bolo zajatých.¹⁰ Sám Rákoci neskôr o tejto bitke napísal: „*Nikdy ešte porážka od tejto hanebnejšia nebola.*“¹¹ Ani si nevieme dostatočne predstaviť, čím museli obyvatelia trenčianskeho panstva prejsť počas týchto udalostí. Koľko utrpenia, biedy prepadov, rabovačiek, zabíjania a násilia si museli vytrpieť. Na príklade Soblahova sa dá ukázať, aké zničené boli niektoré obce. Keď zisťovali škody v dedine, zistili, že ostalo len 4 a pol obývaných sedliackych gazdovstiev, jedna polovičná usadlosť bola čerstvo opustená, zo želiarskych usadlostí boli dve obývané a 6 pustých po vypálení, panský mlyn bol úplne zničený. Päť obyvateľov Soblahova bolo zabitých, vypálených 27 domov, odvečených 18 ťažných volov a celková škoda dosahovala 274 zlatých.¹² Morová epidémia, ktorá vypukla v roku 1710 len dovŕšila katastrofu. Za obeť jej padlo vyše tisíc ľudí.

1.2 Dejiny Trenčianskeho panstva

Trenčín ako mesto sa priamo spomína v starých uhorských gestách z XI. storočia. Druhá správa o meste je v Kozmasovej kronike z roku 1091. V zakladacej listine pražského biskupstva z roku 1086 sa nachádza údaj o provincii Váh, ktorá sa pravdepodobne rozprestierala na strednom Považí.¹³ Významným majiteľom trenčianskeho panstva bol Matúš Čák Trenčiansky. V roku 1311 – 1312 ovládal 14 žúp, ktoré prevažne ležali na strednom a západnom Slovensku. To sa prestávalo páčiť Karolovi Róbertovi z Anjou, preto sa proti Matúšovi pokúšal zasiahnuť vojensky.

⁹ Dangl, Vojtech. Bitky a bojiská v našich dejinách. Od Samovej ríše po vznik stálej armády. Bratislava: Perfekt, a.s., 2005, s. 214.

¹⁰ Dangl, ref. 9, s. 216.

¹¹ Dangl, ref. 9, s. 217.

¹² Zemene, ref. 8, s. 57.

¹³ Šišmiš, ref. 7, s. 48.

Najprv bez úspechu, ale v bitke Pri Rozhanovciach utrpel Matúš porážku. Rozpad dŕžav nastal po jeho smrti v roku 1321. Trenčín bol s výnimkou kratších období majetkom kráľovským. Od roku 1477 vlastnili mesto sa panstvom šľachtický rod Zápoľskovci až do roku 1528.

Avšak tí, ktorí najdlhšie vlastnili panstvo a tým ovplyvňovali dejiny a udalosti odohrávajúce sa na skúmanom území, boli predstavitelia dynastie Illesházy. Používaním predikátu de Vatha alebo de Salamon de Vatha odvodzovali Illesházyovci svoj pôvod od Salamona. Ten v dobe prvých Arpádovcov v XI.storočí získal majetky v Zadunajsku a neskôr na Žitnom ostrove, kde vlastnili zem Vatha. V XV. a prvej polovici XVI.storočia začali používať de Illyesháza podľa rodového sídla Eliášoviec. V roku 1400 sa spomína prvý známy príslušník rodu Illéš a od jeho syna Michala pochádza Juraj Illesházy, prvý známy príslušník rodu, ktorý si písal tento predikát. Vzostup rodu nastáva v pomoháčskom období po nástupe Habsburgovcov na uhorský a český trón. Tomáš, syn Juraja Illéša z Illyesházy sa stal bratislavským podžupanom a kráľovským pokladníkom Karola V. Habsburského.

Jeho syn Štefan Illesházy sa stal najúspešnejším zo všetkých jeho potomkov. V roku 1556 sa stal kapitánom bratislavskej stolice, zúčastnil sa bojov pod Stoličným Belehradom a pri rieke Sáre v roku 1596. Spomienky na svoje vojenské pôsobenie zachytil v spise „*Acta belica Anno 1604 et 1605*“.¹⁴ V roku 1572 sa stal bratislavským podžupanom a v roku 1577 radcom Uhorskej kráľovskej komory. Už v roku 1584 dosiahol titul kráľovského radcu a dvorníka. O rok neskôr bol menovaným cisárskym dekrétom za jedného zo štyroch krajinských správcov. Vrcholom jeho politickej kariéry bolo menovanie v roku 1608 za uhorského palatína ako prvý protestant v histórii. Tento post obsadil po tom, čo vyše 46 rokov nebol obsadený. Vymenoval ho Matej Habsburský ako vďaku za to, že sa Štefan významne pričínil o jeho zvolenie za uhorského kráľa. 19.novembra 1608 niesol pri Matejovej korunovácii Svätoštetanskú korunu. Sobášom s Katarínou Pálfiovou, vdovou po významnom bojovníkovi proti Turkom, kapitánovi Jánovi Krušičovi, získal obrovský majetok. Patrilo tam šesť hradov, medzi nimi aj Likavu, čo mu zabezpečilo hodnosť dedičného liptovského župana.¹⁵ V roku 1594 získal Štefan záložné právo na Trenčiansky hrad aj s panstvom, za ktoré zaplatil 32 000 zlatých Imrichovi Forgáčovi z Gýmeša. Zložením 201 065 toliarov Rudolfovi II. dostal 21.2.1600 darovaciu listinu na hrady a panstvá Trenčín so Súčou

¹⁴ Hábl, Vlastimil. Illesházyovci, vojaci, diplomati, zberatelia a mecéni. Bratislava: MS Desing, 2009, s. 6.

¹⁵ Hábl, ref. 14, s. 5.

a Bánovcami a príslušnými obcami a na Šurany. Vlastnil moravské majetky v okolí Hodonína a Tovačov. Touto listinou bol Štefan menovaný dedičným hlavným županom Trenčianskej a Liptovskej župy. Vlastných potomkov nemal, preto skoro na konci života si adoptoval svojho synovca Gašpara Illesházyho. Štefan Illesházy zomrel vo Viedni 5.mája 1609 a v auguste bol pochovaný v evanjelickom kostole v Pezinku.

Novým trenčianskym a liptovským županom sa stal Gašpar Illesházy. Jeho nástup sa nezaobišiel bez ťažkostí. Trenčania neprívali nového hradného pána s nadšením. Preto Katarína Pálfiová podala protest ku kráľovskej komore a kráľ Matej II. potvrdil Gašpara 10.januára 1610 v jeho funkciách. Gašpar, absolvent univerzity v Lipsku, bol zbožný a horlivý protestant a v otázkach viery bol nekompromisný. Farský kostol Narodenia Panny Márie a dva cintoríny odobral katolíkom, farára vyhnal a katolíci boli vytlačení zo všetkých pozícií v mestskom magistráte a župných úradoch. Sobášom s Helenou Thurzovou sa spojili dva najmocnejšie hornouhorské protestantské rody. Smrťou jej otca Juraja a brata Imricha prešiel dedičný županský titul na Alžbetu Coborovú, Heleninu matku. Po jej smrti už nestálo nič v ceste tomu, aby sa v roku 1626 stal doživotným županom a direktorom oravského komposesorátu Gašpar Illesházy.¹⁶ V roku 1637 sa začal v Dubnici stavať nový reprezentačný kaštieľ, kde sa Gašpar rozhodol preniesť svoje rodové sídlo z Trenčianskeho hradu. V Trenčíne si v roku 1635 pri Hornej mestskej bráne dal postaviť mestský palác, vlastnili ho do roku 1760, kedy ho predali župe. Svoje majetky sa Gašpar snažil zveľaďovať, dôsledkom čoho boli neustále spory s trenčianskymi mešťanmi. Snažil sa ich práva obmedzovať hospodársky aj politicky. Poddaných usadzoval na svojich panstvách, čím podporoval hospodársku a remeselnú výrobu. V roku 1625 prijal na svojich majetkoch v Soblahove Habánov, ktorí si zriadili svoj dvor a venovali sa remeslám, vyrábali hlavne keramiky a kožené koče. Gašpar preferoval používanie slovenčiny v písomnom styku, aj privilégia pre Habánov boli vydané v slovenčine. Prvá trenčianska tlačiareň bola umiestnená do roku 1655 v illesházyovskom dome na námestí. Gašpar Illesházy zomrel 2.apríla 1648, pochovali ho v rodinnej krypte pod farským kostolom v Trenčíne.

Po jeho smrti zdedili majetok jeho synovia Gabriel a Juraj. Trenčianske panstvo sa rozdelilo na dve časti, trenčiansku a bánovskú. Trenčianskou a liptovskou šľachtou bol 27.apríla 1648 prijatý starší Gabriel za dedičného župana. Talent po svojich predkov na spravovanie majetku nezdedil. Takisto zotrvanie v jednej viere tiež nebola jeho silná

¹⁶ Hábl, ref. 14, s. 14.

stránka, pravdepodobne v záujme kariéry prestúpil na katolícku vieru. Ale keď začalo stavovské povstanie vedené Jurajom I. Rákocim, prestúpil opäť na protestantizmus a pridal sa na stranu vzbúrenca. Po uzavretí mieru medzi Rákocim a cisárom v roku 1645 Gabriel opäť prestúpil na katolícku vieru. Jeho prvá manželka bola Eva Sėčiová, sobášom získal jednu tretinu Muránskeho hradu, kde sa stal kapitánom, druhá nevesta Eva Ujfalušiová a posledná Petronela Tarnovská.

Aj napriek trom manželstvám zomrel Gabriel 13.januára 1667 bez priameho potomka. Tým zabezpečil pre svojho mladšieho brata Juraja dedenie majetku, ktorý bol 14.februára 1667 uvedený do svojich županských funkcií. Stal sa kráľovským komorníkom a kráľovským hlavným štolbom. V 14.rokoch XVII.storočia prestúpil na katolícku vieru a stal sa silným rekatolizátorom. Staršie chrámy patriace protestantom dával katolíkom, na svojich panstvách staval nové katolícke kostoly. Pri pokračovaní katolíckeho úsilia mu pomáhali jezuiti, ktorí roku 1655 založili v Trenčine Mariánsku kongregáciu, kde ako rektor nastúpil o dva roky neskôr. Funkciu vykonával 32 rokov až do svojej smrti. Na stavbu jezuitskeho kostola Sv. Františka Xaverskeho na námestí poskytol časť svojich pozemkov a pravdepodobne aj finančné prostriedky. 16.decembra 1671 vtrhol Juraj do vtedy ešte evanjelického farskeho kostola, farár dostal tri dni na vysťahovanie a na druhý deň katolícka procesia na čele s vacovským biskupom zasvätila kostol v katolíckom ríte.¹⁷ Jezuitom pomáhal založiť a rozšíriť vlastné gymnázium, o jeho materiálne zabezpečenie sa poctivo staral a daroval mu väčšie množstvo kníh. Vďaka svojej manželke Márie Forgáčovej získal majetkový podiel v Brumove a od Mikuláša Pazmáňa zakúpil v roku 1652 panstvo Vsetín. Za sídlo si Juraj najprv zvolil nemšovskú kúriu. Po bratovej smrti pokračoval v stavebných prácach na dubnickom kaštieli. Na trenčiansky hrad už viac nechcel vynakladať prostriedky. Na dolnom hrade sa usadili cisársky vojaci, ktorí strážili trenčianske okolie pred tureckými vpádmi. V roku 1666 Juraj dal do zálohu hrad Jurajovi II. Rákocimu, ktorý ho vlastnil až do roku 1710, kedy cisár zhabal všetky jeho majetky. Po vypuknutí povstania Imricha Tököliho sa Juraj postavil na stranu vzbúrencov. V roku 1679 bol obvinený zo sprisahania a vzbury. Zatkli ho na majetkoch vo Vsetíne a uväznili najprv v Olomouci a neskôr v Bratislave. V roku 1681 ho na zákrok krajinského snemu prepustili, ale dôveru na cisárskom dvore už nikdy nezískal.

¹⁷ Hábl, ref. 14, s. 29.

6.júna 1684 bol na základe nariadenia kráľovského dvora menovaný Mikuláš Illesházy ako nový trenčiansky a liptovský župan. Jurajovi ostala len Nemšová a niektoré menšie majetky. Juraj Illesházy zomrel bez mužského potomka 26. marca 1689 vo Vsetíne a v auguste ho pochovali v jezuitskom kostole v Trenčíne. Keďže ani Gabriel nemal mužských potomkov, za dediča Juraj ustanovil vo svojom testamente práve Mikuláša, syna svojho brata Františka z bratislavskej rodovej vetvy. Jeho brat Adam sa stal rehoľníkom, preto Mikuláš dedil majetok oboch rodových vetiev. V roku 1684 ho župná kongregácia zvolila za trenčianskeho župana. Snažil sa sceliť a revitalizovať illesházyovský majetok, ktorý bol zaťažený dlžobami a ťarchami. Zdedil panstvá Rohovce a Eliášovce. Jeho manželka Alžbeta Balašová mu priniesla polovicu košeckého panstva. Snažil sa udržiavať dobré vzťahy s panovníkom a vernosť mu zachoval do konca života. Od roku 1706 sa stal kancelárom Uhorskej dvorskej kancelárie. Pokračoval v rekatolizácií, prispieval na stavbu nových a opravu starých kostolov. Možno ho považovať za mecenáša výtvarného umenia a literatúry. Z jeho prostriedkov bol postavený stĺp na námestí so súsoším Najsvätejšej Trojice ako spomienka na veľkú morovú epidémiu, ktorá vyčíňala v Trenčíne v rokoch 1710 – 1712. Na každú žiadosť podanú v slovenčine odpovedal tým istým jazykom a tak dával inštrukcie aj svojim úradníkom ako vec vybaviť. Mikuláš zomrel 10.9.1723 vo Viedni a je pochovaný v hrobke kostola Františkánov.

Jeho jediný syn Jozef sa stal dedičom majetkov. Pokračoval vo vernej službe habsburgovcom, dosiahol vysoké dvorské úrady a pocty. Bol vzdelaným humanistom a vynikajúcim hospodárom. Počas svojho života zastával funkcie krajinského sudcu, kráľovského pokladníka, kráľovského pohárnika, prísediaceho semipalatinskej tabule, radcu uhorskej miestodržiteľskej rady, kráľovského komorníka a hlavného stolníka.¹⁸ Jeho prvá manželka Anna Františka Čákiová zomrela pri pôrode v Dubnici. O rok neskôr sa oženil s Teréziou Petronelou von Abensberg und Traun. Jozef zakladal a zveľadľoval panské majere, zriadil manufaktúry, napríklad papierne v Bobote a Selci. Pri kaštieli v Dubnici bola v roku 1733 vybudovaná oranžéria, ktorá sa radí medzi najstaršie produkčné oranžérie v strednej Európe. Nachádzala sa tam aj škôlka figovníkov a rosárium. V čase veľkej neúrody v rokoch 1726 – 27 odpustil obciam na postihnutých panstvách tretinu zosypov a ak potrebovali, požičiaval osivo z panských sýpok. Jozef zomrel 8.februára 1766 a je pochovaný v rodinnej hrobke.

¹⁸ Hábl, ref. 14, s. 49.

Jeho jediný syn Ján Baptista sa stal dedičom, pri kráľovskom dvore zastával vysoké úrady primerané jeho rodu. V roku 1726 sa oženil so Sidóniou Batáňovou. Svoje hospodárske podniky sa snažil povzniesť a modernizovať novými formami hospodárenia a výroby. Zakladal manufaktúry, na panstve založil sklárne Sv. Sidónia a neskôr Štěpán. Rozdával chudobným šatstvo, obuv a potraviny, najchudobnejším udeľoval finančnú podporu. Zakladal a zveľaďoval mnohé kostoly a sakrálné stavby. Trenčianskemu Piaristickému kostolu pomohol koncom XVIII.storočia vybudovať prírodopisné zbierky. V roku 1777 zrušil v meste všetky pánske krčmy a aj pivovar v Habánskom dvore. Ján Baptista zomrel 10.mája 1799 a pochovaný je v rodinnej hrobke vo farskom kostole v Trenčíne.

Následníkom a dedičom sa stal Jánov starší syn Štefan. Skončil doktorát práv, v mladosti precestoval veľkú časť Európy. Venoval sa svojej politickej kariére, ktorej vrchol bolo udelenie Radu Zlatého rúna v roku 1808. Na protest voči habsburskej politike sa v roku 1832 vzdal funkcie dedičného a večného trenčianskeho a liptovského župana.¹⁹ Jeho manželstvo s Teréziou Barkóci nebolo šťastné, dve dcéry zomreli v detskom veku a ďalších potomkov sa nedočkali. Na konci života sa Štefan utápal vo finančných, rodinných a zdravotných problémoch. Nezdedit ekonomický talent po svojich predkoch, bohatstvo ktoré vlastnil dokázal za 40 rokov úplne minúť. Svoje majetky predal v roku 1835 viedenskému bankárovi Jurajovi Sinovi. Štefan zomrel 31.júla 1838 v Badene pri Viedni a pochovaný bol v Eliášovciach.

¹⁹ Hábl, ref. 14, s. 81.

2 ÚZEMNÁ ROZLOHA

V XVII.storočí sa územný rozsah trenčianskeho panstva uštaluje. Patrili k nemu obce: Dobrá, Dolná Súča, Drietoma, Dubnica, Horná Súča, Horné Srnie, Hrabovka, Kubrá, Kubrica, Mníchova Lehota, Nemšová, Orechové, Rozvadze, Selec, Soblahov, Trenčianska Teplá, Trenčianske Teplice, Trenčianska Turná, Veľké Bierovce, Veľký Kolačín, Veľké Stankovce, Závada a Zlatovce.²⁰

Územie panstva sa rozprestieralo na juhozápadnom výbežku Strážovských vrchov – Trenčianskou vrchovinou. Ďalej tam patrí Trenčianska a Ilavská kotlina a Bielokarpatské podhorie. Cez panstvo pretekali vodné toky, kde medzi najvýznamnejšie patril Váh. Prítoky tvorí Súčanka, Orechovský, Zlatovecký a Záblatský potok, Drietomica. Z ľavej strany riečka Teplička s Opatovským a Kubranským potokom, Soblahovský potok, Hukov potok, ktorý ústi do Turnianskeho potoka a napokon sa na území nachádzali ešte dva, Sedličniansky a Selecký potok. Bližšie zoznámenie sa so skúmaným územím poskytne stručná história obcí patriacich k trenčianskemu panstvu:

1. Dobrá

Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1113, kedy v Zoborskej listine sa nachádza údaj v súvislosti s vymedzovaním chotárnych hraníc majetkov zoborského opátstva. Avšak Richard Marsina vo svojich štúdiách spochybňuje stotožnenie dnešnej obce so spomínaným názvom v listine.²¹ Aj napriek tomu Dobrá patrí medzi najstaršie obce na Považí. Z roku 1310 pochádza prvá písomná zmienka o dobranskej fare. V roku 1113 sa obec nazýva ako *Dobran*, v roku 1332 *Dobruša*, a v roku 1549 *Dwbra*.

Podľa urbára z roku 1549 bolo v Dobrej 12 sedliackych hospodárstiev, želiarov²² sedem. Urbár z roku 1623 uvádza nezmenený počet sedliakov²³, želiarov bolo 13. Obyvatelia sa venovali väčšinou poľnohospodárstvom a chovaním dobytka. Varili pivo, živili sa rybolovom, spracovávali ovčie mlieko, pálili destiláty. V roku 1683 sa spomínajú dvaja obuvníci.²⁴ Občania mohli pásť dobytok na vážskej sihoti a pre vlastnú

²⁰ Watzka, Jozef. Vývin majerského hospodárenia na trenčianskom a bánovskom panstve od polovice XVI do konca XVIII.stor. In Historické štúdie I. Bratislava: Veda, 1955, s. 52.

²¹ Karlík, Jozef. Trenčianska Teplá. Banská Bystrica: SCM spol.s.r.o., 1994, s. 78.

²² želiar neužíval usadlosť, maximálne mohol užívať kus poddanskej pôdy, mal však intravilán a dom

²³ sedliak bol držiteľom určitého rozsahu sedliackej usadlosti a v rámci svojich majetkových možností platil dane a poplatky

²⁴ Karlík, ref. 21, s. 80.

potrebu si dovieš drevo z bukovej hory. V roku 1827 bolo v obci 45 domov s 317 obyvateľmi.

2. Drietoma

Obec Drietoma leží v strednom Považí, v údolí rieky Drietomica, ktorou viedla stará historická cesta z Považia na Moravu. Prvá písomná zmienka o existencii Drietomy je z roku 1244. Cez moravsko-slovenský (hrozenkovsko-drietomský) priesmyk prechádzali sprievody najmä českých kráľov. Tí tadiaľto chodievali prevažne na korunovácie do Budína alebo na Trenčiansky hrad, ktorý bol miestom vyrovnávania sporov. Ani turecká hrozba neobišla obec. Turci sa prehnali drietomským chotárom trikrát a to 3.septembra, 19.septembra a 6.októbra 1663. V roku 1704 vtrhli do Drietomy Labanci - príslušníci a prívrženci cisárskych vojsk bojujúcich v Uhorsku a celú dedinu aj kostol vypálili. V decembri roku 1805 prechádzali drietomskou dolinou rakúske a ruské vojská, porazené Napoleonom v bitke pri Slávkove.

3. Dubnica

Najstaršia písomná zmienka o Dubnici je v listine z roku 1193, v ktorej sa spomína Dubnica ako majetok dedične užívaný bratmi Vratslavom a Piskinom. Tí si Dubnicu rozdelili na dve časti. Vratslav si ponechal zeme okolo dubnického potoka a Piskina získal zeme okolo Lieskovského potoka. Odvtedy sa pôvodná Dubnica natrvalo rozdelila na časti Dubnica a Lieskovec.²⁵ Ďalšia správa o Dubnici je z roku 1276, keď Samsom a Jakub, synovia Čepka (Vratslavovho syna) predali Dubnicu manželovi svojej sestry Oltumanovi. V roku 1439 sa Dubnica spomína ako majetok trenčianskeho hradného panstva a ostala ním až do konca feudalizmu. Dubnica svojou zemepisnou polohou a prírodnými podmienkami vhodnými pre život bola takmer nepretržite osídlená od najstarších čias života človeka na našom území.

Podľa urbára z roku 1623 bolo v obci 49 usadlostí, počet želiarov s domami bolo 21 a želiarov v cudzích domov bolo 48. Podľa daňového súpisu z roku 1681 mala Dubnica 33 sedliakov – 24 veľkých, 10 malých a 39 najmenších želiarov.²⁶ Po rákociovskom pustošení ostalo v roku 1720 už len 28 sedliackych usadlostí a 26 želiarskych. Daňový súpis z roku 1738 – 39 udáva 55 sedliakov, 39 veľkých, 44 malých želiarov a 57 podželiarov. V obci sa nachádzali 3 kováči, 3 súkenníci, 5 tkáčov, 3

²⁵ Bystrický, Valerián. Dubnica nad Váhom. Bratislava: SAP, 1993, s. 27.

²⁶ Bystrický, ref. 25, s. 38.

krajčíri, 5 obuvníkov, 2 čižmári, 1 kožušník, 2 hrnčiari, 2 kolári, 2 sedlári a panský sedlár, 2 murári, 6 mäsiarov, 5 mlynárov, hodinár, zlatník, panský sládek, rybár a organista.²⁷ Keď sa v roku 1828 konal súpis ľudu pre daňové účely, v Dubnici sa uvádzalo 118 sedliakov, 71 želiarov a 18 podželiarov. Remeselníkov sa udávalo 29 a to 6 súkenníci, 6 tkáčov, 2 kováči, 3 krajčíri, 3 čižmári, hrnčiar, murár, kožušník, sedlár, sklenár, pekár, obuvník, povrazník a farský mlynár.²⁸

Pre Dubnicu sa stala významná udalosť v roku 1639, kedy získala od Ferdinanda III. výsadu usporiadať jeden výročný jarmok na deň sv. Veroniky a týždenné trhy každý utorok. Okrem toho bola obec povýšená na mestečko.

4. Dolná Súča, Horná Súča

Obec bola dôležitým miestom pre svoju polohu. Viedla cez ňu významná vojenská cesta na Moravu. Najstaršia písomná pamiatka, listina nitrianskeho župana Tomáša z roku 1208 ešte neobsahuje zmienku o hrade, spomína iba pusto osídlenú zem. Jobagion Trenčianskeho hradu Benedikt sa sťažuje na nitrianskeho biskupa, ktorý údajne neoprávnene zaujal zeme patriace kráľovskému Trenčianskemu hradu. Išlo o osadu Skala. Tomáš na nariadenie kráľa dal vyznačiť hranice majetkov nitrianskeho biskupa. Benedikt však nemohol dosvedčiť, že tieto zeme patria podľa trenčianskeho práva jemu, nakoniec pripustil, že patria svätej nitrianskej cirkvi. V prítomnosti viacerých stotníkov začali určovať hranice majetku Skala, kde sa práve vtedy v latinskom texte vymedzujúcom hranice spomína Súča.²⁹

V roku 1241 vpadli do okolia Trenčína Tatári, ktorí plienili a zničili obce. Prežili len tie, do ktorých sa nasťahovalo nové obyvateľstvo. Na vrchu Krasín bol vybudovaný hrad Súča. Jeho vybudovanie sa pripisuje trenčianskemu županovi Bogomírovi, ktorého kráľ vyznamenal viacerými majetkami.³⁰ Hrad chránil nielen cestu, ale aj hraničný prechod z Uhorska na Moravu. Na hraniciach Súče s Hrabovkou a Zlatovcami je zaznamenaný starý chotárný názov „Kamenné vráta“. Takéto brány sa budovali na uhorsko-moravských hraniciach v XII.-XIII.storočí pre kontrolu pred nepriateľom. Vráta pozostávali z množstva veľkých balvanov a kamenia po oboch stranách cesty, kombinovanej lesnými priesekami. Tento strážny systém nahradili výstavbou kamenných pevných hradov na strategických miestach. Pre prírodné podmienky v okolí hradu sa

²⁷ Bystrický, ref. 25, s. 39.

²⁸ Bystrický, ref. 25, s. 41.

²⁹ Karlíková, Jana et al. Dolná Súča. Trenčín: Ludoprint trenčianske tlačiarne, 1998, s. 23.

³⁰ Karlíková, Jana et al., ref. 29, s. 24.

hospodárske zázemie nerozvinulo do väčších rozmerov. Až v listine z roku 1318 sa konkrétnejšie spomína hrad, ktorý mal na starosti kastelán Dionýz. Dovtedy bola Súča takmer neobývaná, alebo len riedko obývaná.

Po vymretí Čákovcov hrad patril do roku 1393 kráľovi Žigmundovi Luxemburskému, ktorý ho založil mocnému pánovi Stiborovi z Beckova. Ten bol v rokoch 1394 – 1410 trenčianskym županom. Netrvalo dlho a hrad znovu zmenil majiteľa. Žigmund ho daroval svojej druhej manželke Barbore Celjskej výmenou za majetky, ktoré boli ohrozované Turkami. Pohraničie a najmä Považie začali ohrozovať výpady husitov. V septembri 1431 vpadli najpravdepodobnejšie Vlárskym priesmykom na Považie, Barbora rozhodla, že sa zosilní opevnenie na hrade Súča. Barbora sa ešte počas Žigmundovho života zaplietla do sprisahania proti následníkovi trónu, zaťovi Albrechtovi Habsburskému. Za to jej po smrti manžela bol odňatý Trenčín a Súča, takisto všetky považské hrady a daroval ich svojej manželke Alžbete.

V listine z 11.júna 1439 sa spomínajú poddanské obce patriace k hradu Súča: Nemšová, Hrabovka, Srnie, Kolačín, Podhradie, Veľká Súča a Pustá Súča. Hrad začal často meniť majiteľov, vlastnil ho slovinský bán Ulrich Celjský, Vladislav Jagelovský, Ján Huňady, Matej Korvín. V roku 1475 založil Matej majetky za 15 000 zlatých svojmu vojvodovi Štefanovi Zápoľskému ako odmenu za verné služby. Hrad Trenčín a Súča so všetkými obcami vlastnil do roku 1527. Vtedy bol hrad Súča aj s obcami Veľká Súča, Pustá Súča, Hrabovka, Srnie, Kolačín a Nemšová za 1600 zlatých založené nitrianskemu biskupovi Štefanovi Podmanickému. Pre nevyberaný spôsob, akým rod Podmanických získaval svoje majetky ich nazývali lúpežnými rytiermi. Ján Zápoľský im 1.apríla 1538 vydal na hrad darovaciu listinu.

V roku 1548 patrili k panstvu Súča obce Veľká Súča, Malá Súča, Hrabovka, Piechov, Srnie, Nemšová a Veľký Kolačín. 10.novembra 1549 hrad odovzdal poverenej komisii aj s celou výzbrojou a príslušenstvom. Na hrade sa nachádzal pivovar, kováčska dielňa, dom pekára, ručný mlyn a na dvore studňa. Na začiatku roku 1550 navštívil Trenčín generál Mikuláš zo Salmu a prikázal hrad Súču zbúrať.

Po smrti Rafaela Podmanického majetky patriace k hradu pripadli kráľovskej komore a spravovali ich záložní páni Trenčianskeho hradu. Ferdinand dal v roku 1560 znovu do zálohu a získal ho tirolský gróf Pyrrhus z Arcu, po jeho smrti ich získala Margita Séčiová. Ale už v roku 1573 sa stal novým záložným pánom Trenčína, Súče a Bánoviec Ladislav Popel.

O desať rokov neskôr majetky patrili jednému z najmocnejších šľachtických rodov v Uhorsku, Illesházyovcom, ktorí v roku 1600 získali panstvo do trvalého vlastníctva. Štefan Illesházy sa stal dedičným hlavným županom Trenčianskej a Liptovskej stolice. Obyvatelia Dolnej Súče si nahrádzali nedostatok pôdy ďalej od obce. Klčovali územie na úpäť hôr, v dolinách, mimo hlavných polí. Získanú pôdu stále čistili, zošľacht'ovali, až ju premenili na užitočnú poľnohospodársku pôdu a role. Tak vznikli napríklad kopanice Polníky, Mitucháci, Repáky. V roku 1767 vydala Mária Terézia urbársky patent. Kvôli zisteniu predurbárskeho stavu poddanských obcí chodila župná komisia, ktorá do Dolnej Súče prišla dňa 16.septembra 1770. Kládla deväť otázok, z ktorých je možno sa dozvedieť mnoho zaujímavostí. Napríklad, že zeme nie sú kvalitné, ale kamenisté a štrkovité. Spokojní sú len s lúkami a úrodou sena. Škody im robil potok, ktorý sa rozvodňoval. Od panstva nakupovali bukové drevo, vyrábali drevené veci ako vidly, lopaty, metly a na Váh nosia na plte, pretože niektorí sa zaoberali aj pltníctvom.

5. Horné Srnie

Donačná listina z roku 1439 je prvý písomný dokument o existencii *POSSESIO SEU VILLA ZERNY*. Možno predpokladať, že obec ako rezidenčná jednotka existovala už skôr, ale písomné pramene sa o tom nezachovali. V tom čase patrila obec hradu Súča. Via Regni čiže Kráľovská cesta, ktorá prechádzala v blízkosti obce, spájala obidve strany Bielych Karpát. V dávnej minulosti tu premávali koče panstva z Trenčína do Brumova a opačne. Po Kráľovskej ceste prešli Kumáni (Tatári 1253 n.l.) a husiti (1431 n.l.). Obyvatelia obce sa zaoberali prevažne poľnohospodárstvom, neskôr prišli valasi, zhruba v roku 1546.

6. Hrabovka

Prvá písomná zmienka o obci sa objavila v metačnej listine vydanej Nitrianskou kapitulou v roku 1423, v ktorej sa popisujú chotárne hranice obce Zamarovce. V roku 1549 daroval Rafael Podmanický Jánovi Hrabovskému (Joannis de Grabow) a jeho bratom Štefanovi a Andrejovi dom a kúriu v Hrabovke, ktorú predtým sám vlastnil. Obec patrila hradu Súča, neskôr k Trenčianskemu panstvu.

7. Kubrá, Kubrica

Počas feudalizmu patrili obce k trenčianskemu panstvu a tvorili jeden celok. V listine Bela IV. z roku 1265 pochádza najstaršia zmienka o obci. V nej daroval zem Kubrú Tomášovi, synovi Martina, zemana zo Železnej župy. V roku 1439 bola obec rozdelená na dva celky a to Veľkú Kubrú a Malú Kubrú Lehotu. Vyplýva to z listiny kráľa Alberta, ktorý daroval majetky trenčianskeho panstva svojej manželke. Ako Veľká Kubrá bolo chápané územie terajšej Kubrej a Malá Kubrá Lehota bola na území dnešnej Kubrice. Veľká Kubrá mala vhodnejšiu polohu na obrábanie, najmä v údolí Váhu, kým Malá Kubrá trpela jej nedostatkom.

V roku 1550 boli spomenutí v urbári v Kubrej okrem richtára 13 sedliakov a 9 želiarov. Kubrica mala okrem Šoltésa aj štyroch želiarov. V roku 1608 bolo v Kubrej 10 sedliackych usadlostí, 15 želiarov a 21 podželiarov³¹. V Kubrej je zmienka o kopaniciach. Mali ich sedliaci, želiari a deviaty podželiari. Najmä od XIX.storočia sa zamestnávala najchudobnejšia vrstva obyvateľstva ako povozníci v Trenčíne, mlátili obilie v panských stodolách, alebo pracovali ako drevorubači. Želiari a podželiari vykonávali v XVIII.storočí na Trenčianskom hrade služby listonošov, alebo rezali sečku pre panské kone. Obyvatelia sa venovali aj remeslám a živnostiam. V roku 1635 je zmienka o kompe na Váhu pri Kubrej a vápenici. V roku 1738 sa tamojší richtár zamestnával mäsiarstvom. V obci pracoval jeden krajčír a jeden obuvník zo sedliakov. Medzi želiarmi boli traja obuvníci, tkáč, kováč, krčmár a dvaja mlynári. V XVII.storočí sa jeden želiar zamestnával chytaním vtákov. Zaujímavosťou sú enormne vysoké pokuty za pytliactvo v riekach a za drevo zo zakázaného lesa, čo činilo 12 zlatiek. Obec mala ešte v XIX.storočí vinice.

8. Mníchova Lehota

Obec vznikla na starej strategickej a obchodnej ceste, ktorá viedla z Moravy a zo stredného Považia na Nitru a do stredoslovenských banských miest. O počiatkoch Mníchovej Lehoty sa zachovalo málo písomných prameňov. Za prvú a zároveň najstaršiu písomnú zmienku sa považuje údaj v darovacej listine kráľa Belu IV. z roku 1269, v ktorej sa spomína „*terra episcopi nitriensis*“ (zem nitrianskeho biskupa) pri ohraničení územia Višňovca (v chotári dnešného Trenčianskeho Jastrabia). Zdá sa však, že toto pomenovanie patrí Kostolným Miticiam, ktoré sú časťou Trenčianskych Mitíc. Prvýkrát je názov Mníchova Lehota listinne doložený v roku 1439 pod názvom *Monoh*

³¹ Podželiari nevyužívali poddanskú pôdu, nemali vlastný dom a bývali v nájme

Lehota. V roku 1493 sa uvádza názov *Barathlehota*, v roku 1532 ako *Mnyhowa lehotha*, v roku 1536 ako *Mnyhowa Lehota*, v roku 1546 ako *Lehota Domini Trenchin alias Barath Lehotha*.

9. Nemšová

Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1242. V listine, kde trenčiansky a nitriansky župan Bogomír oznamuje dohodu o rozdelení dedičnej zeme osady *Liburcha*, sa označuje pod názvom *Neusua*.³² V roku 1773 mala názov *Nemsova* alebo *Nemssowa*, v roku 1786 *Nemschowa* a v roku 1808 *Nemsova* a *Němssová*. Podľa urbára z roku 1623 bolo v obci 17 usadlostí, 7 opustených. Pôdu obrábalo 17 sedliackych rodín, 44 želiarov a podželiarov 23. V roku 1784 žilo v obci 799 obyvateľov, mala 124 domov a 149 rodín. V obci sa nachádzal mimoriadne vysoký počet mlynárov – štyria. V lesoch sa nachádzali tri koliby pre pánske ovce.

10. Orechové

Spomína sa prvýkrát roku 1439 v darovacej listine Albrechta, kde daruje obec svojej manželke. Obec sa objavuje v prameňoch pod názvami *Orechow* (1493), *Orechó*, *Orechowe*, *Orecho* (1773, 1808), *Orehó* (1888).³³ Dedina pôvodne mala polohu v terajšej miestnej časti Horné Orechové smerom k Hrabovke. Po vybudovaní rímskokatolíckeho kostola v rokoch 1781 – 1784 sa začala formovať miestna časť Dolné Orechové. Obyvatelia obce sa venovali remeslám. V roku 1673 sa spomína obuvník a tkáč. Chlapci z Orechového sa chodili učiť remeslu najmä k trenčianskym súkenníkom. Roku 1663 plienili v Orechovom turecké vojská. V roku 1550 mala obec 11 sedliackych usadlostí, z ktorých dve boli puste a richtárska usadlosť bola oslobodená od poddanských povinností. V roku 1623 žili v Orechovom 11 sedliaci, dvaja želiari a šiesti podželiari. V tereziánskom urbáriálnom súpise z roku 1770 sa uvádza 7 celých a 13 polovičných sedliackych usadlostí, 7 želiarskych usadlostí a jednu podželiarsku usadlosť.

11. Rozvadze

³² Prno, Jozef. Nemšovský urbár. Trenčín: Hela, 2007, s. 17.

³³ Šišmiš, ref. 7, s. 246.

Prvýkrát sa obec vyskytuje v písomných prameňoch z roku 1212 pod názvom *terra Raxovag*.³⁴ Názov obce prešiel postupom času určitými zmenami. V roku 1473 sa uvádza ako *Rozwacz*, roku 1519 ako *Roswad* a v roku 1808 ako *Rozwadje*. Darovacia listina z roku 1212 vyňala časť obce a panovník ju daroval Sebesovi z rodu Hunt-Poznan.³⁵ Listina z roku 1245 prejednáva spor medzi nitrianskym biskupom Adamom a obyvateľmi dediny Rozvadze. Jednalo sa o vyberaní výšky desiatku, ktoré sa im zdalo privysoké. Spor bol vyriešený k spokojnosti obyvateľov. Mali platiť spravodlivé desiatky od usadlosti a nie dvojnásobné. V polovici 13.storočia bol vlastníkom Rozvádz župan Ján a po ňom jeho syn Chaba, ktorí patrili k šľachticom z rodu Ludanických.³⁶ V rokoch 1296 – 97 získal Trenčiansky hrad aj s majetkami Matúš Čák. Od roku 1594 prešla obec pod správu šľachtickej rodine Illesházy.

Podľa urbára z roku 1608 mala obec richtára, 11 sedliakov, 10 želiarov a 8 podželiarov. Obyvatelia sa živili roľníctvom a chovom dobytky. Medzi remeslami môžeme nájsť kováča, remenárov, mlynárov, mäsiarov, kramárov, obuvníkov. V roku 1608 boli v obci dve jatky, z ktorých mäsiari odovzdávali panstvu 40 libier mäsa. Spomína sa rybár, ktorý dovážal ryby na trenčiansky hrad. Kľučiar takisto ako rybár bol oslobodený od všetkých poplatkov.

12. Selec

Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1439. V r. 1549 bolo v obci 20 sedliackych usadlostí a 6 rodín želiarov. V r. 1598 obývali usadlíci už 37 domov a v roku 1623 sa v obci nachádzalo 14 sedliackych usadlostí a 40 želiarskych domov. V tom čase bol richtárom so škultétskymi právami Juraj. Ten mal troch bratov, vlastnil s nimi jednu usadlosť, kde si postavili tri domy. Mali malý mlyn, ktorý poháňalo jedno koleso. Skoro všetci sedliaci sa rozumeli kolárskemu remeslu, preto od nich panstvo požadovalo, aby im zhotovovali kolesá a vozy. Počas Rákoczyho povstania sa v obci usadili súkenníci, ktorý ušli pred hladomorom z mesta Trenčín. Z roku 1724 sa zachovali prvé úplné údaje o počte obyvateľov. Žilo tu 778 ľudí v 122 domoch. Sedliaci

³⁴ Bočáková, Helena, Tomík, Slavo. Rozvadze 800 rokov 1212 – 2012, prechádzka stáročiami. Nové Mesto nad Váhom: TISING, 2011, s. 17.

³⁵ Rod Hunt-Poznan patril k najstarším na Slovensku. Nitrianski Poznanovci a ipeľskí Huntovci si svoje pozície vydobili za panovania kráľa Svätopluka. Po nástupe Arpádovskej dynastie si zachovali svoje postavenie. Po korunovácii Štefana I. ich vplyv vzrástol. V polovici 12.storočia nastalo spojenie do jediného rodu. Šľachticov pochádzajúcich z tohto rodu nazývame grófovia zo sv. Juraja a Pezinka.

³⁶ Bočáková, ref. 34, s. 22. Rod Ludanických patrili v 13.storočí k popredným šľachticom Uhorska. Zastávali viaceré vysoké správne funkcie v rámci krajiny. Podľa toho, kde vlastnili majetok sa delili na vetvu ludanickú, čeladickú, janíkovskú, cabajskú, lefantovskú, kapinskú, chrabranskú, kovarskú.

a želiari sa zaoberali prácou na poli a chovom zvierat. V domácnostiach sa tkalo plátno a na jeho úpravu vznikly valchy. Z XVIII.storočia sa zachovali zmienky o ťažbe a spracovaní rúd, o výrobe drevného uhlia. Selec bola známa svojimi vápenkármi, ktorí pálili vápno. V roku 1827 bolo v obci 119 domov a 871 obyvateľov.

13. Soblahov

Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1372. V roku 1393 sa nazývala *Sablaho*, v roku 1404 *Soblahow*, takže jej názov sa príliš nemenil. Obec bola založená v lese, lúky, polia a pasienky vytvorili postupným kľčovaním. Preto lesné práce predstavovali najdôležitejšiu súčasť obyvateľov. V urbároch z polovice XVI.storočia je zachovaná povinnosť miestnych sedliakov ťažiť, pripravovať a dovážať feudálnemu panstvu palivové a stavebné drevo.³⁷ Z obilia pestovaného v oblasti prevažoval ovos a suržica, jačmeň a chmeľ. Pestovali pohánku, proso, strukoviny, kapustu, v záhradách mali zeleninu. Na výrobu odevu pestovali ľan a konope. Koncom XVIII.storočia začali sadiť zemiaky a v XIX.storočí krmnu repu. Ovocinárstvo bolo rozšírené aj vďaka vrchnosti, ktorá prikázala vysádzať a ošetrovať ovocné stromy aj na nevyužitých verejných pozemkoch a pozdĺž ciest. Prevažovali hlavne slivky, jablone, hrušky, orech, čerešne a menej višne, marhule a broskyne.³⁸ Medzi živočíšnu produkciu môžeme zaradiť chov prasiat, koní, hovädzieho dobytku, oviec a hydiny. V roku 1827 bolo v obci 102 domov so 741 obyvateľmi.

14. Trenčianska Teplá

Darovanie kúrie susediacej zo strany dediny *Thopla* sa nachádza v listine z roku 1351. V roku 1355 sa Teplá spomína v chotárnej listine obce Omšenie oko *villa Tapla*.³⁹ Osada ležala na kráľovskej ceste, ktorá viedla z Trenčína do Žiliny. V blízkosti sa nachádzal prechod cez Váh a napojenie na cestu cez Vlársky priesmyk na Moravu. Podľa urbára z roku 1550 sa v obci nachádzalo 44 sedliackych usadlostí, z toho 4 boli opustené, žilo tam 15 želiarov. V urbári z roku 1609 sa uvádza richtár a 32 sedliakov, 30 želiarov a 20 podželiarov. V obci bol kováč, štyria mäsiari, dvaja lesní hájníci, dvaja rybári, mlynár. Podľa urbára z roku 1623 sa znížil počet podželiarov a zvýšil počet želiarov, čo môže poukazovať na vzrast životnej úrovne. Nachádza sa tam zmienka

³⁷ Zemene, ref. 8, s. 65.

³⁸ Zemene, ref. 8, s. 67.

³⁹ Karlík, ref. 21, s. 29.

o postavenej krčme, v ktorom sa čapuje panské pivo a víno. Keď po smrti Jozefa Illesházyho prevzal panstvo jeho syn Mikuláš, dal urobiť roku 1724 súpis panstva. Podľa toho bolo v Teplej 54 sedliakov. Želiarov bolo 38, medzi ktorými boli dvaja chmeliari, traja kováči, jeden tkáč, krajčír, dvaja povrazníci a dvaja hájníci. V obci bol panský hostinec, mlyn, valcha a pila. Poniže obce bola chmeľnica.⁴⁰

15. Trenčianske Teplice

V roku 1247 vymedzovali a popisovali kráľovský úradníci chotár obce Liborča. V dokumente sa spomína potok, ktorý nazývali *Teplicza*. Pri ňom vznikali osady, z ktorých najmladšie sú Trenčianske Teplice. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1488, kde sa už spomínajú kúpele. Tie zaznamenali rozkvet v XVII.storočí. Počas vlastníctva panstva Mikulášom Illesházom obec už mala ubytovacie zariadenia pre pánov a prvé kúpeľné zariadenia. Sedliaci sa s povolením zemepána začali usádzať v blízkosti prameňov. V roku 1659 navštívil Teplice cisár Leopold I.⁴¹ Podľa urbára z roku 1623 bolo v obci richtár, sedemnást' sedliakov a štyria želiari. Nachádzali sa tam štyri termálne kúpele. Jeden bol určený chudobným, druhý slúžil panstvu. Ďalšie dva boli vyhradené pre cudziu šľachtu. Tá platila poplatky richtárovi, ktorý ich odvádzal trenčianskemu provizorovi. V obci sa nachádzala krčma, kde sa čapovalo víno zemepána. Pri nej bola jatka, v ktorej mäsiar sekal mäso pre kúpeľných hostí. V maštaliach boli kone panstva, v dome so záhradou sa pre zemepána pestovalo ovocie a v inej zelenina. Spomína sa aj novopostavený dom barbiera, ktorý platil zemepánovi 10 zlatých ročne. Malý mlyn, ktorý kúpili baptisti od Michala Mlynára stál nad potokom.⁴² Najväčší rozmach zaznamenali Teplice počas éry Jozefa Illesházyho. Začal budovať kúpele vo veľkom štýle, pri prameňoch dal postaviť kaštieľ podľa talianskych renesančných vzorov. Na mieste panských dreveníc vyrástli ubytovacie domy, zaviedol prísny kúpeľný poriadok, skrášľoval parky. Miestny sedliaci si vďaka prílevu kúpeľných hostí mohli zvyšovať príjmy prenajímaním bytov, predávaním produktov z hospodárstva.

16. Trenčianska Turná

⁴⁰ Karlík, ref. 21, s. 46.

⁴¹ Šípoš, Ján. Trenčianske Teplice. Martin: OSVETA, 1965, s. 40.

⁴² Šípoš, ref. 41, s. 40.

Najstarší písomný doklad o názve je zachovaný v listine Zoborského opátstva z roku 1113, kde sa vyskytuje názov *Turna aqua*. Potok je tu spomínaný pre ohraničenie majetkov, ktoré patrili opátstvu. Písomný doklad o obci je zaznamenaný v darovacej listine Bela IV. z roku 1269. Ďalšia písomná zmienka je v listine z roku 1300, kde je riešený spor medzi obyvateľmi Sedličnej a Turnej. Obec patrila do majetku Trenčianskeho hradu. Jediná výnimka bol majetok rodiny Rhody, ktorí pochádzali z ostrova Rhodos a vlastnili majetky od roku 1548 do roku 1815. Štefan II. Illesházy ho znovu včlenil do majetku Trenčianskeho panstva. Počas kuruckých nepokojov bola dňa 26.1.1706 vypálená celá Belá a polovica Turnej. V obci zostalo iba 7 biednych sedliakov, 9 obývaných želiarskych usadlostí, 5 pustých. Pri požiari zhorelo 27 domov a zabitých bolo 6 ľudí.⁴³

17. Veľké Bierovce

Prvá písomná zmienka o Bierovciach z roku 1300 sa týka kňaza z *Bur (Bir)* a potom farára z *Byr* (1441). Ďalšie názvy obce sú *Byroucs* (1439), *Byrovcz*, *Byrowcz* a *Byer* (1493). Podľa urbára z roku 1550 bolo v obci 12 sedliackych rodín, z ktorých boli dočasne štyri oslobodené od poddanských povinností a jedna *sesia* bola opustená. Okrem nich tu žili štyri železiarske rodiny. Urbár z roku 1623 udáva 13 sedliakov a slobodného richtára, ktorí hospodárili na nedelených usadlostiach. 14 sesí malo výmeru 620 meríc oráčín a lúk na 124 vozov sena. Sedliaci ich obrábali s 33 koňmi a 4 volmi. Ďalšie štyri kone mali želiari, ktorých bolo 11. Dve lúky od dávna patrili kláštora v Trenčíne, ale ich výnos poberal ev. kazateľ v meste Trenčín.

18. Veľký Kolačín

Územie Kolačínu tvorilo spolu s Lieskovcom a Prílesom hospodársku jednotku dubnického chotára už v starších dobách ako sú prvé písomné zmienky.

19. Veľké Stankovce

Prvá zmienka o Stankovciach pochádza z roku 1345, kedy sa uvádzajú pod názvom *possessio Stanuk*. Pôvodne išlo o jednu dedinu, ktorá sa časom rozdelila na dve samostatné dediny - Veľké a Malé Stankovce. V roku 1439 sa spomínajú ako *possessio seu villa Noghstankouecz* Veľké Stankovce. Tie boli trvalým majetkom Trenčianskeho

⁴³ Horňák, Rudolf. Trenčianska Turná. Liptovský Mikuláš: TeLeM, 1994, s. 25.

hradného panstva. Zemepanská pôda Veľkých Stankoviec sa stala od konca XVI. storočia súčasťou majera vo Veľkých Bierovciach a v jeho správe zostala až do zániku feudalizmu. Hlavným zdrojom obživy bolo v minulosti poľnohospodárstvo, čo vyjadrujú aj obecné pečate. Na pečatidle datovanom v roku 1733 je snop obilia. Zamestnávali sa aj chovom poľnohospodárskych zvierat. Časť obyvateľov sa venovala remeslám a živnostiam. V roku 1683 sa napríklad pri Veľkých Stankovciach spomínajú dvaja mäsiari a jeden tkáč.

20. Závada

Prvýkrát sa spomína ako *Possessio Zavad* v roku 1493 ako majetok Trenčianskeho hradu. Vznikla v čase valašskej kolonizácie. Je situovaná v horskom prostredí. Najstaršia obecná pečať pochádza z roku 1733.

21. Zlatovce

Prvá zmienka o obci pochádza z roku 1244. Spomína sa ako majetok Trenčianskeho hradu pod názvom *terra Zlatovich castriensis*. Názov môže súvisieť s ryžovaním zlata v povodí Váhu a v Zlatovskom potoku. V písomných prameňoch sa názov dediny spomína ako *Zlachowecz* (1245), *Zlatocz* (1598), *Zlatowcz* (1608), *Zlatowcze* (1773). V urbári z roku 1550 sa spomína richtár a siedmi sedliaci. V roku 1608 boli spomenutí piati podželiari. Tereziánska urbariálna regulácia spísala 11 usadlostí s 18 sedliakmi a dvoch želiarov. Obyvatelia sa zaoberali chovom dobytky a vinohradníctvom. Medzi živnosťami a remeslami sme mohli nájsť obchodníka so sušeným ovocím a tkáča. V roku 1771 pôsobil v obci obuvník.

3 OSÍDĽOVANIE PANSTVA

3.1 Vývoj osídlenia

V prvej polovici XIII.storočia mal vývoj osídlenia vzostupný trend. Na Slovensku bolo písomne doložených vyše 1600 sídel. Z písomne doložených sídel bolo 9 miest, medzi ktoré patril aj Trenčín a 36 hradov s Trenčianskym hradom.⁴⁴ Ale vpád tatárskych hord roku 1241, ktorí začali plieniť celé juhozápadné Slovensko, tento trend prerušil.

Osídlenie v polovici XIII.storočia sa sústreďovalo predovšetkým na nížinách a v kotlinách, veľmi riedko sa sústreďovali ľudia aj v nižších pohoriach. Vhodné podmienky na zakladanie sídel spĺňalo považské podolie, ktoré disponovalo dostatkom vody a kvalitnými pôdami. Úsek od Beckova po Púchov preto bolo husto osídlené. Na začiatku neskorého stredoveku v rokoch 1381 – 1400 sa nachádza na území Slovenska 4083 sídel.⁴⁵ Poukazuje to na nárast počtu obyvateľov. Na tomto území sa utvorilo viacero mestských sídel, keďže ním viedla dôležitá cesta. Najvýznamnejšie bolo mesto Trenčín.

Na začiatku XV.storočia malo status slobodných kráľovských miest 18 sídel. Ako mesto, v ktorom prevládal obchod a remeselná výroba je považovaný aj Trenčín.

Vidiecke sídla tvorili základnú zložku stredovekého osídlenia. Obyvatelia sa zaoberali poľnohospodárstvom, chovom hovädzieho dobytku a oviec, vinohradníctvom, poľovníctvom, rybárstvom. Osady sa špecializovali na určitú remeselnú výrobu alebo službu.

Základnou zložkou vidieckych sídel v stredoveku boli usadlosti. Najčastejšie sa používal názov *sessio*, ktorý sa vyskytuje od polovice XIII.storočia až do konca feudalizmu. Synonymom tohto názvu boli termíny *fundus*, *curia*. Poddanské usadlosti poznáme sedliacke a želiarske.

K sedliackej usadlosti patrili obytné a hospodárske stavby, dvor a záhrada, oráčiny, lúky, pasienky, lesy, potoky.. Od začiatku XIV.storočia sa dôsledkom rastu sedliackej rodiny začínajú deliť usadlosti. Tým vznikajú polovičné, štvrtinové tzv. štvrťdom, osminové a menšie usadlosti. Pokiaľ nezostal potomok, ktorý dedil usadlosť,

⁴⁴ Žudel, Juraj. Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku. Bratislava: VEDA, 2010, s. 38.

⁴⁵ Žudel, ref. 44, s. 70.

potom tá pripadla ako odúmrt' mestu. Rozloha celej usadlosti v Trenčíne predstavovala 36 bratislavských meríc⁴⁶ alebo 18 uhorských jutár.

Želiarske usadlosti nemali v chotári príslušenstvo. Ojedinele mávali vinice, mimousadlostné oráčiny a lúky. Zakladaním želiarskych usadlostí získavali zemepáni lacné pracovné sily pre majery. Obvykle sa vyskytovali na konci dediny.

Na konci stredoveku, v rokoch 1511 – 1530 bolo na území Slovenska známych 3980 sídel.⁴⁷ Ľudia sa opäť sústredovali prevažne na nížinách a kotlinách. V trenčianskej stolici vznikli po roku 1400 a existovalo ešte v rokoch 1511 – 1530 72 sídel a zaniklo 21 sídel.⁴⁸ Medzi nimi boli obce Horné Srnie, Selec, Závada. V rokoch 1511 – 1530 bolo v trenčianskej stolici jedno slobodné kráľovské mesto, jedno mesto, 15 mestečiek, 371 vidieckych sídel.⁴⁹

3.2 Valaská kolonizácia a Habáni

V okolí trenčianskeho panstva sa v rámci osídľovania vyskytovala valaská kolonizácia, kde sa usadzovali ľudia na valaskom práve. Rozmach kolonizácie môžeme začleniť do 40. – 50. rokov XVI.storočia. Prvé správy o usadzovaní valaských kolonizátorov v Trenčianskej stolici sa zachovali z druhej polovice XV.storočia a to z obce Belá z roku 1475. Zaoberali sa hlavne chovom oviec. Využívali málo obhospodarované horské lúky a pasienky. Prenikali hlboko do hôr. Orientovali sa predovšetkým na produkciu mlieka a výrobu syra. Tým sa na Slovensku udomácnil nový druh oviec, ktorý bol viac odolný voči nepriaznivým klimatickým podmienkam.

Ďalším výrazným faktorom ovplyvňujúcim hospodárstvo, bol príchod a usídlenie Habánov na trenčianskom panstve. Bitka na Bielej hore, ktorá sa uskutočnila v roku 1620 prinútila českých nekatolíkov emigrovať na Slovensko, kde boli priaznivejšie politické a náboženské pomery. Na základe Viedenského mieru z roku 1606 bola pre slobodné vrstvy obyvateľstva zabezpečená náboženská sloboda. V rámci tejto vlny prisťahovalcov môžeme deliť na tri skupiny: novokrstenci, členovia Jednoty bratskej a lutersko-reformačnej a utrakvistickéj cirkvi.⁵⁰

⁴⁶ Bratislavská merica = do r. 1551 mala 54,2976 litra, v rokoch 1551 – 1588 mala 62,3925 litra

⁴⁷ Žudel, ref. 44, s. 134.

⁴⁸ Žudel, ref. 44, s. 156.

⁴⁹ Žudel, ref. 44, s. 189.

⁵⁰ Horváth, Pavel. Novšie údaje o pobyte českej pobelohorskej emigrácie v Trenčíne a na okolí. In Trenčín, remeslá, tlačiarne, architektúra. Bratislava: ALFA, 1985, s. 165.

Zemene, ref. 8, s. 53.

Novokrstenci prišli z Moravy už v roku 1622. Medzi hlavné miesto usadenia si vybrali Trenčín a jeho okolie pre blízkosť hraníc, kde prevládali hospodárske a kultúrne styky s moravskými a českými mestami. Habáni boli na Slovensku v menších počtoch už v druhej polovici XVI.storočia, v pobeľohorskej vlne začali zakladať aj nové dvory a na trenčianskom panstve sa usídlili v Soblahove, Dubnici a Trenčianskej Teplej.

Z roku 1577 sa v mestských účtoch Trenčína zachovali správy, že novokrstenci opravovali most cez Váh a mestské brány a vykonávali odborné práce pri budovaní mestského rybníku.⁵¹ S povolením Gašpara Illesházyho sa skupina novokrstencov v roku 1622 usadila v Trenčíne, kde žilo zhruba 10 rodín a v Soblahove, kde si založili samostatný hospodársky dvor. Existoval vyše 40 rokov a žilo tam 20 – 25 rodín, čo predstavuje okolo 100 – 120 členov.⁵²

Hlavné odvetvie ich činnosti bolo poľnohospodárstvo, ale venovali sa aj iným remeslám v spoločných dielňach, kde boli kolári, kováči, ševci, nožiari, súkenníci a krajčíri. Pracovali hlavne pre potreby Trenčianskeho hradu, najviac kolári, kováči a sedlári. Vyrábali koče rôzneho druhu, prevažne hintovy, ktoré boli uzavreté, kožou obťahnuté koče, ďalej polohintovy a vlastné koče.⁵³ Spracovanie kože bolo v Soblahove rozšírené, koža sa dodávala sedlárom, alebo panským čižmárom, ktorí z nej šili obuv a remenárom. Habánske nože boli veľmi kvalitné a patrili k vyhľadávaným a cenným tovarom.

Habánsky dvor nemal dlhé trvanie. Zanikol už v roku 1663 po vpáde Turkov, ktorí ho vyrabovali, odohnali všetok dobytok a mnoho členov povraždili. Od základov ho dali vypáliť a dvor sa už nikdy neobnovil. Ďalší habánsky dvor sa nachádzal na námestí, kde žili v tzv. Bláhovskom dome. Za svoju prácu nedostávali nijaký plat, robili iba za stravu a skromný odev.

Čo sa týka poľnohospodárstva, venovali sa hlavne vinohradníctvu, boli zruční záhradníci a chovatelia dobytky. Zakladali rybníky, ktoré v XVI.storočí boli v Soblahove tri, ale v roku 1550 bol jeden mimo prevádzky a bez rýb. V roku 1632 boli rybníky len dva, ale urbár z roku 1639 uvádza tri, z toho dva zarybnené a jeden prázdny. Starostlivosť o soblahovské rybníky mali na starosti soblahovskí dediční richtári. Novokrstenci mali znalosti aj o mlynárstve a tesárstve.

⁵¹ Šišmiš, ref. 7, s. 81.

⁵² Horváth, ref. 50, s. 169.

⁵³ Horváth, ref. 50, s. 169.

Pod ochranou Illesházyovcov sa udržali habáni v Trenčíne až do druhej polovice XVIII.storočia. V roku 1758 sa konalo proti nim rozsiahle vyšetrovanie. V tom čase tam žilo 7 rodín, ktoré mali 34 členov. Bývali vo veľkom dome Illesházyovcov na predmestí Trenčína.⁵⁴

⁵⁴ Šišmiš, ref. 7, s. 81.

4 HOSPODÁRSTVO

4.1 Charakter hospodárstva na Západnom Slovensku

Geografické prostredie, v ktorom človek žije a snaží sa vytvárať hodnoty, ho ovplyvňuje pozitívne ale aj negatívne. Ak prevládajú pozitívne činitele, zvyšuje sa hospodárska aktivita a narastá počet obyvateľov. K rozhodujúcim faktorom môžeme zaradiť úrodnú pôdu, nerastné suroviny, vodu, priaznivú klímu, obdobie bez vojen.

Na trenčianskom panstve ovplyvňovala v niektorých obciach ako napríklad vo Veľkých Stankovciach, Rozvadzoch, Kubrej, Orechovom, Veľkých Bierovciach a v Zlatovciach výšku úrody rieka Váh, ktorá sa negatívne zapísala do histórie veľkou povodňou v roku 1594. Vtedy zničila mnoho domov a veľa ľudských životov jej padlo za obeť. Jej ramená vytvárali síhote⁵⁵, ktoré sa využívali na rôzne hospodárske aktivity. Pri Zamarovciach spásal dobytok vrbinu na síhote, kde neskôr vznikali záhrady s ovocnými stromami. Palivové drevo sa ťažilo na nozdrkovských síhotiach.⁵⁶

Sociálno-ekonomické faktory boli ďalšími činiteľmi, ktoré ovplyvňujú hospodársky rozvoj. V XVI. a XVII.storočí bol spôsob hospodárenia na tradičnej úrovni, výnos z pôdy sa dosahoval úhorením. Výšku úrody ovplyvňovali klimatické podmienky, ktoré sa každý rok menili. V XVI. a XVII.storočí prispelo k poklesu úrodnej pôdy vojenské pustošenie, zapríčinené vpádmi Turkov, stavovskými povstaniami. Nevedomosť roľníkov, slabé nástroje a nedostatočné uskladnenie prispievali tiež negatívne na výšku úrody. Tak napríklad skosené obilie sa ukladalo do kôp vedľa domu a postupne sa odvážalo na výmlat. Ten niekedy trval až do jari a tým sa zničila časť obilia. Vymlátené obilie sa skladovalo v jamách, ktoré malo zabrániť znehodnoteniu zbožia. Ak však obilie nebolo dost' vysušené, alebo do jamy natiekla voda, tak sa mohlo stať, že obilie sa zničilo úplne.⁵⁷ Na najúrodnejších pôdach vznikali tzv. záhrady, kde sa pestovala kapusta, ľan, konope. V prídumových záhradách sa pestovali rôzne druhy zeleniny, mak, chmeľ, hrozno. V roku 1640 sa na západoslovenskej nížine pestovala prevažne raž. Sťažnosti roľníkov na veľké dažde a chladné počasie, ktoré ničia úrodu sa objavili častejšie po roku 1620. Raž je odolnejšia

⁵⁵ síhoť – malý spevnený riečny ostrov, zarastajúci rastlinami

⁵⁶ Chrastina, Peter. Vývoj využívania krajiny trenčianskej kotliny a jej horskej obruby. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2009, s. 169.

⁵⁷ Kohútová, ref. 6, s. 22.

plodina, preto sa začala preferovať. V 30.rokoch XVII.storočia sa začala vysievať aj zmes raži a pšenice – súraž.⁵⁸

Poddaní, ktorí nemali vlastnícke právo k nehnuteľnému majetku sa môžu deliť na základe vzťahu k poddanskej usadlosti a záväzkov k zemepánovi na tri skupiny: sedliaci, želiari, podželiari.

Hospodárske zvieratá mali nižšiu výkonnosť, preto sa zvyšovali náklady na pestovanie obilnín. Podľa záznamov v urbároch chovali roľníci viac voly ako kravy, okrem toho chovali ošípané, hydinu, niekde aj včely. Výstavba rybníkov v XVI.storočí sa ukázala postupom času ako stratová. Príčina bola v cene rýb, ktorá sa zvyšovala menej ako cena obilnín, preto bolo výhodnejšie premeniť rybníky na ornú pôdu. V západnej časti Uhorska bola dostatočná riečna sieť, preto obchodovanie s rybami sa nevyplácalo. Pre hospodárske zvieratá slúžilo ako krmivo seno, slama, ovos, odpadové obilie a ľadník. Dobytok mohol roľník pásť na úhoroch, na spoločne používaných pasienkoch, ale aj na panských pasienkoch za určité poplatky.

To, aký počet dobytku roľník vlastnil, určovalo jeho sociálne postavenie. Ak mal 2 až 3 páry volov, alebo 1 až 2 páry koní mohol sa považovať za celousadlostného sedliaka, ktorý smel užívať väčšiu časť ornej pôdy a mal väčšie úžitky z pasienkov a lesov.⁵⁹ Aj napriek poklesu počtu obyvateľov bolo stále málo ornej pôdy. Preto sa niektorí roľníci, bezzemkovia, rozhodli skultivovať ladom ležiacu pôdu a vytvárali tzv. kopanice. Tak získali nad pôdou dispozičné právo. Roľník pre svoj život potreboval drevo. Stavali sa z neho chalupy, kúrilo sa, vyrábali nástroje. Od dávnych zvykov bolo povolené každému vziať si z lesa dreva, koľko potrebuje. Na to bola zvyčajne určená časť a ako protislužbu museli vyrúbať pre zemepána isté množstvo dreva, ktoré odviezli na určené miesto.⁶⁰

V XVI.storočí bol rozhodujúci znak hospodárskeho vývoja zakladanie majerov. Zemepánom išlo o to, aby opustené usadlosti celkom nespustli a dávali ich do prenájmu poddaným. Mieru vykorisťovania poddaných zvýšil zákonný článok 13 z roku 1608, ktorý umožnil zemepánom pripútať poddaných k pôde. Týkalo sa to vidieckeho obyvateľstva, ktoré neužívalo pôdu na základe zmluvného vzťahu.⁶¹ V tých časoch bol veľký rozdiel v povinnostiach užívateľov pôdy. V XVII.storočí sa zintenzívnili proces zmenšovania pôdy pripadajúcej na jedno roľnícke gazdovstvo.

⁵⁸ Kohútová, ref. 6, s. 23.

⁵⁹ Kohútová, ref. 6, s. 24.

⁶⁰ Kohútová, ref. 6, s. 25.

⁶¹ Kohútová, ref. 6, s. 27.

4.2 Správa trencianskeho panstva

Aby celé veľké hospodárstvo správne fungovalo, dozerali na jeho správny chod ľudia, ktorí predstavovali najvýznamnejšiu zložku správy panstva. Na vykonávanie svojich právomocí mali po ruke richtárov, správcov majerov a drábov. Keď utíchli kurucké vojny, Mikuláš Illesházy sa začal snažiť vnieť poriadok do správy panstva. Z rokov 1712 – 1726 sa zachovali početné hospodárske inštrukcie. Presne vymedzujú kompetenčnú pôsobnosť každého úradníka. V nich sa okrem iného prikazovalo, aby sa viedli účty a zriadila sa revízna účtáreň. V prvej polovici XVIII.storočia správu panstva reprezentovali prefekt, správca, pokladník, šafár a obilník. Neskôr k nim pribudol fiškál, účtovník a kľučiar.⁶² Od polovice XVIII.storočia správu panstva predstavovali účtovník a fiškál, správca, pokladník, šafár, obilník, kľučiar a polesný.⁶³

V XVIII.storočí bol hlavným a riadiacim hospodárskym úradníkom *provízor*. Mal na starosti všetky hospodárske veci panstva. Mal organizačnú a dozornú funkciu. Organizoval práce na poliach, okolo majerov a panských budov. Staral sa, aby chod hospodárstva plynul bez prekážok. Musel viesť stále záznamy o príjmoch a výdajoch. Okrem toho mal na starosti aj správu poddaných. Dozeral, aby sa zachovával mier medzi poddanými a hašterivé osoby mali byť prísne potrestané. Osobne alebo prostredníctvom richtárskych súdov rozhodoval spory poddaných a staral sa o zachovanie právneho a verejného poriadku. Hájil celistvosť panského majetku, aby sa neporušovali hranice. Podľa inštrukcie z roku 1716 musel dozerať na dobrý stav hradu a domov v Trenčíne, kaštieľov v Dubnici a v Nemšovej, majerov v Dubnici, Dolnej a Hornej Súči a v Turnej, na ovčiarne, pivovary, pálenice, mlyny, krčmy, tehelne, vápenice, chmeľnice, záhrady a na vinohrady v Zlatovciach.⁶⁴

Šafár alebo polkoráb bol nižší úradník, ktorému sa vravelo aj purkrabí alebo Burggraf. Mal na starosti živočíšnu výrobu, materiálové zásobovanie a udržiavanie panských budov a zariadení. Dozeral na stavbu a opravy, staral sa o náradie a viedol jeho evidenciu, kontroloval dobytok na majeroch, ako sa oň starajú zodpovední ľudia. Živočíšne produkty z hospodárenia odoberal, uskladňoval a evidoval. Z majerov odoberal syr, maslo a vajcia, zo salašov syr, vlnu a kožu, od mäsiarov loj, od kováčov

⁶² Fojtík, Juraj. Vývoj hospodárskej správy a účtovného systému na Trenčianskom panstve v 17.-19.storočí. In Agrikultúra 6. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1967, s. 210.

⁶³ Fojtík, ref. 62, s. 211.

⁶⁴ Fojtík, ref. 62, s. 210.

klince, od poddaných rascu, lieskovce, sušené hríby, husi, sliepky, vajcia, chmeľ, med a plánky na ocot.

O obilnú produkciu sa staral *obilník*, či frumentár nazývaný aj obročný alebo Kastner. Zodpovedal za obilie uložené v panských sýpkach a obilných jamách. Dohliadal na orbu až po dôkladné vymlátenie obilia a prevzatie zrna do panských sýpok a stodôl. Vydával obilie do mlyna na mletie pre potreby panstva, úradníkov a služobníctva, na siatie, na deputát zamestnancom, pšenicu a jačmeň na výrobu sladu a ovos na kŕmenie koní. Od poddaných vyberal tzv. osypné obilie a kontroloval vyberanie desiatok z obilia „dežmármi“.⁶⁵

Panské príjmy, ktoré zemepánovi plynuli z hospodárenia spravoval *pokladník*, nazývaný aj perceptor alebo dôchodný či Rentmeister. Vyberal poplatky od poddaných, každý týždeň od polkorába za predané živočíšne produkty a od frumentária za predané zbožie. Ale vydával im aj peniaze na rozličné potreby. To však musel písomne schváliť zemepán alebo provízor. Svoje príjmy mu odovzdávali aj panské pivovary, krčmy, vyberal mýta, od kopaníc. Pokladnica mala vždy dva zámky. Jeden kľúč mal provízor a druhý perceptor. Polkoráb, frumentárius a perceptor si museli o svojej činnosti viesť podrobné údaje a účty museli byť vždy riadne doložené. Tie sa odovzdávali každý polrok alebo každý rok k revízií. Tým, že sa postupne správa panstva rozšírila, náplň jednotlivých úradov sa mierne pozmenil.

Kľučiar mal podľa registra z rokov 1649 – 1652 na starosti okrem vína, kedy dával pozor na dolievky a výdaj do krčiem a na panský stôl aj ocot a med.

V roku 1773 bol zriadený Lesný úrad, kde na čele bol *polesný*. Ten mal dozor nad lesmi, ale účty nemusel podávať.

Aby sme si vedeli predstaviť, ako vyzerali hospodárske inštrukcie vydávané zemepánom pre svojich poddaných, pokúsim sa rozobrať inštrukciu vydanú Jozefom Illesházom zo dňa 1. januára 1726. Bola adresovaná úradníkom a služobníkom, ktorí podľa nej mali „*s pilnosti a podle vši možnosti verne a spravedlive vykonavati.*“⁶⁶

Ako prvé bolo pripomenutie, že každý služobník si musí prečítať tieto inštrukcie a provízor musel dozerať na jej plnenie. Aby hospodárstvo napredovalo a roboty sa vykonávali správne tak provízor, polkoráb, frumentarius, turniansky dvorský a polesný sa museli každú nedeľu ráno stretnúť v Trenčíne v panskom dome. Mali sa medzi sebou

⁶⁵ Watzka, Jozef. Hospodárske inštrukcie trenčianskeho panstva z prvej polovice XVIII. storočia. In Historické štúdie I. Bratislava: Veda, 1955, s. 320.

⁶⁶ Watzka, ref. 65, s. 340.

poradiť, ako vylepšovať prácu na hospodárstve. Všetko na papier napísať a poslať každému richtárovi. Príjmy sa mali okamžite odovzdať perceptorovi. Ten mal všetky príjmy a výdavky zapisovať a takisto ich vždy oznámiť úradu, ktorého sa to týka, aby si aj oni mohli tieto príjmy pozapisovať. Polkorábi a obročný nesmeli bez vedomia provízora nič predať a ani ten nesmel bez ich vedomia odpredávať. Richtári mali vo svojich dedinách vyberať urbariálne cenzusy a peňažné povinnosti, ktoré potom odovzdávali perceptorovi. Pokiaľ by niektorí úradník alebo služobník išiel v rámci práce niekam na cestu, po príchode má zdokumentovať všetky výdavky. Ak sa niečo bude stavať, všetok potrebný materiál sa musí nachystať, ale remeselníci budú vyplatení, až keď dokončia robotu. Avšak úradníci sa majú snažiť, aby sa nevydávalo toľko peňazí na remeselníkov, nech sa využijú poddaní.

Polkoráb, obročný a polesný majú obchádzať panstvo a dohliadať, tak ako je to v ich inštrukciách poznamenané aby: „...majeri pri majeroch, pri robote majerka a čeladka pri lichve, bača pri ovcach, mlynarie a poddani pri svojich narizenych poradkach, hajnici pri horach a lukach, drabi aneb hajdusi pri poradnikoch a tak každý pri svojem s pílnoti vynachazal a svu povinnost verne vykonaval.“⁶⁷ Na hydinu sa má v zimnom čase vydávať tri merice žita alebo štyri merice ovsa a husi a kačice sa môžu kŕmiť varenou bielou repou a mrkvou. Na odstavené teľce do júla na každý kus sa má vydať dve mierky otrúb počas týždňa. Aby lepšie rástli, nemajú sa až do roka vyháňať a v lete sa musia kŕmiť dobrým senom. Na 10 kusov ošípaných, pokiaľ nie sú plevy, je vyhradených každý týždeň merica otrúb. Na 20 kusov odstavených prasiat sa má vydať merica raži. Z polkrabského úradu sa má mesačne vydávať na 100 starých oviec 3 holby a na mladé a jalové pol druha holby dobrej mletej soli. Tá sa ma zmiešať s bukvicami a zelinkami a tak do válovčeka presypala. To zjavne kvôli tomu, aby sa soľ nekradla. Provízor, polkrabí, frumentarius a dvorský majú načas prichystať dobré a čisté semeno na siatie. Ak zbožie bude na poli dozrievať, musí sa v pravú chvíľu požať, aby nevznikli škody. Všetko sa má po 15 snopoch zviazať, na čo dohliada úradník, ktorý s dvoma prisažnými všetko spočíta. Na jar sa lúky očistia, krtince rozhádzu a rozhrabú, kríky do koreňa vyklčujú, chodníky, ktoré vedú cez panské polia a lúky sa zakážu. Jeden kôň mal doviest' dva sedliacke vozy sena. Hospodárska regula kázala, že na 100 starých oviec sa malo doviest' 10 vozov sena, na jalových alebo mladých 6 vozov. Polkorábi a kľučiar sa museli o vinohrady vzorne starať, aby bol z nich vysoký výnos. Pri vinobraní a vyrábaní

⁶⁷ Watzka, ref. 65, s. 345.

vína sa musí na všetko dozerat', aby sa nič neukradlo a všetko kľučiarovi odovzdať. Čo sa týka ovocných stromov, tam sa na jeseň okolo pňa a koreňa zem odhrnula a v zime sa snehom zahádzala. A na jar vždy odkopanú zem naspät' zahrnúť. Húsenice sa mali v panských a poddanských záhradách zbierať a páliť, záhrady sa od všetkej nečistoty čistili, suché konáre pílili. Na ovocie v panských záhradách a vinohradoch, ale aj na poliach, ktoré nikomu nepatrili sa malo dozerat', aby sa nepokradlo, načas obráť a odovzdať polkorábimu. Pokúsiť sa dobre predať, čo zostane, nasušiť a čo zhnije, dať do suda na pálené. Kuchynské záhrady obhospodarovať tak, aby z nich bola vždy dobre zabezpečená kuchyňa. V Dubnici mal Žid pálenicu, ktorú mali úradníci skontrolovať, či na nej pán nestráca zisk. Mlynárom sa má spraviť inventár vecí, nesmú zabúdať platiť a vykrmovať zvery (ošípané) podľa už vydaných inštrukcií. Všeobecne sa v inštrukciách pripomínalo, aby poverení úradníci rozmýšľali, ako ešte lepšie hospodáriť, aby bol výnos stále vysoký.

Na konci bolo vyslovené pranie, nech každý služobník pracoval tak, ako sa na verného a spravodlivého človeka patrí. Nech zodpovedne pristupoval k svojej práci a všetko vykonával podľa inštrukcií.

4.3 Majerské hospodárenie trenčianskeho panstva

Priamym vlastníkom trenčianskeho panstva v XVI.storočí bol panovník, ktorý v inštrukcii svojmu provízorovi panstva prikazuje veľkú starosť o majere, aby sa snažil zväčšovať majerské plochy aj klčovaním lesov. Pustnutie roľníckych usadlostí zapríčiňovali turecké vpády, boje na konkrétnom území, úmrtie a úteky poddaných. Pre pána bolo veľmi ťažké získať nového poddaného, preto ponúkali rôzne úľavy. Najčastejšie ho oslobodili na určitú dobu od urbárskych povinností, alebo opustené usadlosti rozdelili medzi ostatných poddaných za tie isté poplatky, dávky a robotné povinnosti, ktoré sa od nich odvádzali predtým.⁶⁸ Avšak zväčšovanie alodiálnej pôdy malo aj negatívny dopad pre poddaných, pretože menší počet ich muselo obrábať väčšiu plochu.

⁶⁸ Watzka, ref. 20, s. 51.

V polovici XVI.storočia boli na trenčianskom panstve 3 majere: v Trenčianskej Turnej mal najväčšiu rozlohu. Spomína sa už v najstaršom zachovanom urbári⁶⁹ z roku 1550 a robotovali na ňom obyvatelia Mníchovej Lehoty, Rozvadzí, Selca, Turnej a Veľkých Stankoviec. V doklade z roku 1595 je uvedené, že bolo vysiatych 1690 meríc⁷⁰ obilia, hrachu, prosa, pohánky a konopného semena. Z tohto údaju sa dá vyrátať, že turniansky majer mal približnú rozlohu 324 hektárov. K majeru v Dolnej Súči patrili polia a rozsiahle lúky a najmenší bol majer Istebnický.⁷¹ Panská pôda na pomedzí Orechového, Istebníka a Zlatoviec patrili k spomínanému najmenšiemu majeru. Ten však v priebehu XVI.storočia zaniká a zostala z neho len zeleninová záhrada. V Nozdrkovciach vzniká medzi rokmi 1550-1555 nový majer. Ako alodium⁷² sa spomína ešte miesto pod trenčianskym hradom, kde sa choval dobytok, hlavne ovce a kozy.⁷³ Dodnes sa kopec v blízkosti trenčianskeho hradu nazýva Kozí vrch. Po niektorých dedinách boli roztrúsené menšie kusy panských polí a lúk. Nachádzali sa pravdepodobne na opustených usadlostiach.

Z roku 1600 sa spomínajú v donácii Rudolfa II. Štefanovi Illesházymu 3 majere na trenčianskom panstve a to v dolnej Súči, Nozdrkovciach a pod hradom, ale už predtým bol doložený majer v Turnej, kde v roku 1608 bolo spomenutých v chotári 5 ovocných záhrad. V XVII.storočí boli úrodné pôdy v dolnom Uhorsku obsadené Turkami a tak spotrebu obilia museli zastúpiť panstvá, kde toto nebezpečenstvo nejestvovalo. A tak rastie aj rozvoj majerského hospodárstva na trenčianskom panstve, kde sa zakladajú alebo zveľaďujú majere.

Počet majerov sa v prvom desaťročí zdvojnásobil a v urbári z roku 1608 sa okrem už spomínaných nachádzajú ďalšie majere: v Dubnici, Nemšovej a Trenčianskej Teplej, v Kubrej, ktorý založili Illesházyovci na opustenej poddanskej pôde a Orechovom sú sýpky, kde sa zväžalo obilie, urodené na rozličných poliach, aj zo Zlatoviec. Majer v Kubrej po krátkom čase zanikol. Neskôr sa tam pokúšalo panstvo zaviesť chov oviec na salaši Havran. V Hornej Súči je jedno panské pole a 8 kusov panských lúk. Majer pod hradom sa využíva pre dobytok, ktorí sa pásava v lesoch,⁷⁴ ale už v roku 1622 bol

⁶⁹ Urbár- patria medzi najdôležitejšie pramene hospodárskych dejín, prevažná časť je z 16. až 19.storočia. Je to zoznam svetských a cirkevných majetkov jednotlivých panstiev a obcí. Nachádzajú sa tam nehnuteľnosti poddaných, ich pracovné a iné povinnosti voči panstvu

⁷⁰ Merica- 62,39 l

⁷¹ Watzka, ref. 20, s. 53.

⁷² Alodium- dedičná pôda, predovšetkým šľachtická

⁷³ Watzka, ref. 20, s. 54.

⁷⁴ Watzka, ref. 20, s. 55.

majer prázdny a opustený. Neďaleko starého majera sa pod vrchom Sokolice na lúke vybudoval nový, ktorý mal veľké stodoly slúžiace na zväžanie úrody zo Zlatoviec, Kubrej a Trenčianskej Teplej. Avšak majere v Kubrej a Teplej stratili svoju funkciu a pripadli aj s poľami k majeru pod hradom. Opustené poddanské pôdy využívali na vytvorenie nových majerov. Napríklad v Nemšovej vznikol majer tam, kde panstvo zabralo 8 opustených usadlostí. Takisto tieto usadlosti využívali pre zväčšenie už existujúcich majerov. V roku 1608 bolo v Turnej 17 opustených usadlostí, ktoré pripojili k tamojšiemu majeru.

V prvej štvrtine XVII.storočia sa nachádza na panstve 6 majerov. Najvýznamnejší bol v Turnej, rozlohou za ním nasledoval majer v Dolnej Súči, ku ktorému patril okrem iného aj jablňový sad. V Dubnici boli veľké záhrady, kde sa pestovala hlavne kapusta, mrkva, petržlen, cibuľa, repa, šalát a iná rozličná zelenina, ktorú vysádzali aj v pánskych záhradách v Nemšovej a Istebníku. Majer v Nemšovej mal pripojených niekoľko poddanských kopaničných zemí. V Drietome sa nachádzali salaše pre panské ovce, v Hornej Súči a Zlatovciach boli panské lúky, menšie panské zeme v Soblahove, v Kubrej a Trenčianskej Teplej.⁷⁵ Pred rokom 1647 pribudol majer v Hornej Súči, v druhej polovici XVII.storočia zaniká majer v Nozdrkovciach, ktorý po roku 1656 splynul s majerom turnianskym. Vtedy sa dobytok z majera odovzdal do Turnej, do majera pod hradom a do Dubnice.

V 60.rokoch XVII.storočia prenikajú do trenčianskeho panstva turecké vojská a pustošia tamojšie hospodárstvo, ktoré tak zdarne prekvitalo. Znamenalo to stagnáciu v počte a silný úpadok v produkcii. Veľa obyvateľov bolo odvlčených, tým ubudli pracovné sily. V roku 1663 vypálili mestský majer Turci. Ten ležal na okraji predmestia. Boli tam stodoly na uskladnenie úrody, maštale a bývalo tam majerské služobníctvo. Neskôr majer znova obnovili, ale v roku 1708 znova vyhorel. V súpise škôd z roku 1709 sa uvádza vypálenie Turnianskeho majera cisárskym vojskom, zhorené maštale, ovčiareň. Pivovar niekoľko krát vykradli vojská oboch armád. Ani mlyn pred majerom sa nevyhol skaze. Vypálili ho cisársky vojaci a vykradli 23 jám, ktoré slúžili na uskladnenie obilia. V súpise panstva z roku 1724 sa uvádza, že v Turnej...*bol majer z kamena postavený, maštale zo surovej tehly, parkany, stodoly*

⁷⁵ Watzka, ref. 20, s. 56.

*velké, pivovar a k tomu všecko prináležice potřebné stávanie ako i velké ovčiarne z kresaných brven náležite vystaveno..*⁷⁶

Po skončení tureckej hrozby prišla ďalšia katastrofa v podobe kuruckých nepokojov, ktoré vznikajú v XVIII.storočí. Po utíšení nepokojov sa počet majerov v podstate nezmenil, aj keď klesla produktivita. Zásobujú sa kupovaním dobytkov v Dolnom Uhorsku, opravujú sa majerské budovy, obsievajú sa väčšie plochy. V roku 1718 bol majer v Hornej Súči znovu vybudovaný. Nová majerská jednotka vzniká v Zlatovciach. Ako produkčná jednotka zaniká majer pod hradom, stáva z neho iba miesto pre dočasný pobyt dobytká.⁷⁷ V roku 1720 sa v Dubnici nachádza panský majer. Bola to drevená budova pokrytá slamou. Mala pitvor, komoru, izbu, dve maštale, dve podukolia, krmník, stodoly, zadné stodoly a chmeľnicu. Polia mali rozlohu 650 bratislavských meríc a lúky asi 100 vozov sena.

Od polovice XVIII.storočia nastáva nový rozmach majerského hospodárenia. Zásluhu na tom mal Jozef Illesházy, ktorému sa podarilo vykúpiť z dlhov a zceliť rodové majetky. Zavádzal majerské hospodárenie na svojich panstvách. V Dolnej Súči rozšíril pôvodný majer. Odbyt obilia z trenčianskeho panstva sprostredkovali obchodníci z Moravy. Kúpovali ho poddaní brumovského a vsetínskeho panstva, moravskí židovskí priekupníci. K nim sa neskôr pridali priekupníci z Trenčína a Dubnice. Pre potreby vojska odkupovala Trenčianska župa hlavne ovos. Do roku 1746 bolo na trenčianskom panstve 6 majerov: V Turnej, Dubnici, Hornej a Dolnej Súči, Nemšovej a Zlatovciach.

Vzniká nový majer v Rozvadziach, ktorý spadal pod správu majera v Turnej. Hospodárenie sa zameriavalo okrem dorábania obilnín, strukovín a ďalších rastlinných produktov, hlavne na chov domácich zvierat. Bol to prevažne hovädzí dobytok, ovce, ošípané, hydina. Aby užívali zvieratá, musela sa zväčšovať výmera lúk a pasienkov. K majeru patrili nivy za dedinou až po Váh a boli najúrodnejšou v chotári. Kúrie šľachtických a zemianskych rodov boli v XVIII. a XIX.storočí využité ako hospodárske majerské dvory. V roku 1759 vzniká majer vo Veľkých Bierovciach. V roku 1770 sa majer rozdelil na dva samostatné: horný a dolný, neskôr však znovu fungujú ako jeden. V roku 1784 berie panstvo 6 opustených usadlostí a zakladá na nich ďalší majer. Tým sa rozvoj majerského hospodárstva na trenčianskom panstve ukončil.

⁷⁶ Horňák, ref. 43, s. 26.

⁷⁷ Watzka, ref. 20, s. 58.

4.3.1 Jatky, Papierne, Pálenice, Píla, Tehelňa

Jatky sa nachádzali v niekoľkých dedinách a boli odberateľmi panského dobytku na výsek. Mäsiari platili od nich peňažité poplatky a odovzdávali určité množstvo loja. Panstvo si zriadilo koncom XVIII.storočia vlastnú jatku v Trenčine pod hradom.

Papierne boli na trenčianskom panstve v Selci. Povolil ju vystavať Jozef Illesházy v roku 1742 Václavovi Antonovi Reznerovi z Ružomberka. Neskôr si postavil papiereň v Bobote.⁷⁸ Okrem stáleho poplatku zemepánovi, mal ten zisk aj tým, že všetok stavebný materiál a drevo pre potrebu papierní museli nakupovať od neho. Na potrebu glejenia papiera panstvo dodávalo baranie nohy, z ktorých sa vyrábal glej.

Pálenice boli ďalším podnikom, kde sa obilie spracovávalo. Na lieh sa tam páčila raž. Na trenčianskom panstve bola pálenica v Dubnici, ktorú od druhej polovice XVII.storočia držia v nájme židovský árendátori, ktorí platili stály peňažitý poplatok. V urbári z roku 1623 bola po prvýkrát spomínaná pálenica v Dolnej Súči. Vyrábalo sa v nej pálené pre Trenčiansky hrad.

Na trenčianskom panstve bola píla v Trenčianskej Teplej. Spracúvala drevo pre panskú potrebu. Zemepán predáva drevo zo svojich lesov tak, že dovoľuje narúbať si tam dreva najprv za ovos, neskôr za poplatok. Poddaní si tam mohli narúbať len toľko dreva, koľko zemepán dovolil. Medzi povinnosti poddaných patrilo navozenie dreva na vykúrenie panských obydľí, pre potrebu stavieb a panských podnikov.

Tehly pre stavbu panských domov sa vyrábali v tehelni v Dubnici. Zamestnanci dostávali odmenu podľa množstva výrobkov. Okrem panských vápeníc bolo na panstve vápenice poddanské v Selci.⁷⁹

4.3.2 Mlynárstvo

Mlyny boli potrebné na spracovanie obilných zŕn. Na okolí Trenčína sú známe štyri základné druhy obilnín a to raž a pšenica ako chlebové obilie a jačmeň s ovsom, ktoré sa používali na kŕmenie dobytku. V historických dokumentoch z roku 1770 sa spomína suržica – zmes raži a pšenice, ktorú siali roľníci v Hornom Smí.

⁷⁸ Watzka, ref. 20, s. 93.

⁷⁹ Watzka, ref. 20, s. 92.

Mlynárstvo bolo vždy závislé na prírodných podmienkach, hlavne vodných tokoch. Na území bol najvýznamnejšia rieka Váh, ktorá na seba naberá množstvo bočných vodných tokov.

Zemepán bol na území trenčianskeho panstva výhradným vlastníkom mlynov, všetky mohol od ich majiteľov odkúpiť. Mlynári dostávali 1/3 výmelného a k mlynu aj kus poľa. Neskôr mlynári za používanie mlyna platia fixný peňažný poplatok, odovzdávajú nariadené množstvo obilia a ako sa už vyššie spomínalo, krmia pre panstvo predpísaný počet bravov. V Dolnej Súči v roku 1608 sa spomína v urbári, že mlynár musel vykŕmiť tri ošípané. Na trenčianskom panstve mlynári zadarmo mleli zbožie pre potrebu panstva a jeho úradníctva.⁸⁰

Na trenčianskom panstve bolo roku 1600 sedem panských mlynov a to v Dubnici, Trenčianskej Teplej, Veľkom Kolačine, Kubrej, Nemšovej, Dolnej Súči, kde stála ovocná záhrada s bohatými ovocnými stromami s panským včelínom a v Malých Stankovciach. V urbári z roku 1608 je záznam o farskom mlyne v Nemšovej a v urbári z roku 1623 sú spomenuté už štyri. Mlynár Mikuláš Ďurča odovzdával pre potreby panstva dve kopy obilia alebo peniaze a jednu vykŕmenú ošípanú. V Hornej Súči je z roku 1608 spomínaný vlastník mlynu, richtár Martin Kordoš, ktorý nemusel odvádzať žiadne poplatky zemepánovi. Urbár z roku 1649 uvádza jeden mlyn, na ktorom pracoval František Deškay. Drietoma má v roku 1608 dva mlyny. Prvý vlastnili richtári Ján a Mikuláš a druhý slobodník Georgius Zental. V urbári z roku 1623 sú záznamy o prvom mlyne v Hornom Srní, ktorý vlastnil richtár. Nemusel od neho platiť rentu, ale namiesto toho bol povinný vykŕmiť ošípanú z panského majera. Mlyn stál v strede dediny, voda na mlynské koleso bola odrazená z rieky Vlára a tiekla k mlynu cez niekoľko pozemkov. Medzi mlynárove povinnosti patrilo zabezpečiť všetky druhy práce pre potreby hradu, hlavne tesárske.

Koncom XVIII.storočia sa počet panských mlynov zmenšil a ostali len tri panské mlyny, dva v Dubnici a jeden v Turnej. Poddanských mlynov v tej dobe bolo omnoho viac, tridsaťosem. V urbári z roku 1766 sú údaje o piatich mlynoch v Hornej Súči, ktoré sú lokalizované i s menami majiteľov: 1. najhornejší - vyše dediny mal Ján Hrubý, 2. pri panskom pivovare v dedine vlastnil Andrej Ondračka, 3. uprostred dediny patrilo Andrejovi Kučerovi, 4. nižšie dediny bol vo vlastníctve Štefana Sásku, 5. mlyn Jána Koprivňanského sa nachádzal na kopaniciach.

⁸⁰ Watzka, ref. 20, s. 90.

Údaje z roku 1790 hovoria o šiestich mlynoch. K predchádzajúcim pribudol ďalší pri panskej chmeľnici, ktorý postavil Ján Zavališ v roku 1782. V urbári z roku 1766 sa v Nemšovej už nespomínajú mlyny farára a richtára, ale zachovali sa mená majiteľov troch mlynov: Nový mlyn vlastnil Michal Ondračka, Dolný mlyn patrilo Michalovi Lamačkovi, tretí Pod tehelnú vlastnil Ján Dohňanský. V roku 1766 sa v Dolnej Súči spomína 5 mlynov, z toho najpozoruhodnejší bol mlyn u Hamajov. V roku 1803 Ján Hamaj zrenovoval valchu⁸¹ a zriadil kašník. Ten slúžil na mletie prosa. Mal jednu povalu, palečné koleso a mlynské kamene boli rovnaké ako mlyn, iba na osi boli pripevnené drevené lopatky, ktoré robili vietor a odvievali šupy z prosa. Očistené proso zvané pšeno, padalo do truhly.⁸²

Poddaní dostali povolenie budovať si mlyny od zemepána za určitý poplatok, odovzdávali sa pravidelné dávky obilia alebo finančná náhrada za ne. Mlynár sa však nevyhol robotným povinnostiam a pracoval ako tesár pri stavbách alebo opravách panských budov. Z roku 1816 sa dochovala kúpno – predajná zmluva, v ktorej gróf Štefan Illesházy predáva Tomášovi Pavlackému mlyn, pílu, valchu a pálenicu, ktoré sa nachádzali na dvore osady medzi Horným Srníom a hranicou s Českou republikou. V Rozvadzoch predurčoval selecký potok, aby sa využil na výstavbu mlyna. Bol postavený naproti rozvadzkého kaštieľa. Jeho počiatky sa môžu datovať do obdobia tureckých vojen. Z roku 1797 sa zachovala predajná zmluva, kde sa uvádzajú ako majitelia Csákyovci. Majitelia sa nezdržiavali na svojich majetkoch v Rozvadzoch, všetky budovy a mlyn pustli o čom svedčí nasledovné: *„...ponevacs aj Mlin Rozwaczky inacs Malo-Stankovszky, pred Kaštilom ležicsy by v takovem zlem pozostve položeny bil, tak že on bez všecskeho oddalena znamenite reparácie bi potrebuval, tak aj s pricšiny tej, ponevacs Opatrny Muž, Mlinarech Stefan s prosbu tej že predmenuvanej Pany Grofky se utikal, aby že ona ten že Rozvacsky Mlin jemu odpredala...“*⁸³ Odvtedy v mlyne pôsobili jeho potomkovia až do druhej polovice 20.storočia.

4.3.3 Obilnárstvo a rastlinná výroba

Rozloha majerov sa veľmi ťažko vypočítava, hlavným údajom je množstvo vysiataho obilia a iných plodín. Urbár z roku 1550 a účty o množstve vysiataho

⁸¹ Valcha - zariadenie na spracovanie vlákna

⁸² Karlíková, Jana et al., ref. 29, s. 40.

⁸³ Bočáková – Tomík, ref. 34, s. 104.

a zožatého obilia dokazuje, že najväčší majer bol v Turnej. Ako som už vyššie spomínala, mal približnú rozlohu 324 hektárov. Najviac sa vysievala pšenica a ovos, nasledoval jačmeň a raž, v menších množstvách hrach, pohánka, konopné semeno a proso. Turniansky majer obsahoval takmer polovicu všetkej panskej pôdy. V roku 1648 sa na jeho poliach vysialo 1696 meríc rozličného obilia.⁸⁴

V roku 1595 sa v Dolnej Súči vysialo 375 meríc pšenice, 49 raži, 141 jačmeňa, 57 ovsu, 39 hrachu, 15 pohánky, 3 merice prosa a 10 konopného semena.⁸⁵ Obilná produkcia bola hlavným odvetvím majerského hospodárenia. Pestovalo sa pre spotrebu panstva, služobníctva a vojska, obchodovalo sa s ním na trhu. Výrobné náklady na pestovanie boli veľmi nízke. V inštrukcii Jozefa Illesházyho z roku 1726 sa píše, aby sa všetky hospodárske roboty poriadne vykonali a podľa možností sa nič nezmeškalo a urobilo načas.⁸⁶ Každú nedeľu sa panskí úradníci schádzali v Trenčíne na hospodársku konferenciu, kde prejednávali čo, kedy a ako treba obstaráť počas hospodárskych prácach.

Riadenie poľnohospodárskej výroby mal na starosti provízor, ktorý mal dozerať, aby nivy, role boli dobre poorané, nech sa sejba poriadne a nie neskoro vykonávala. Na panských poliach všetku robotu vykonávali poddaní, od orby, vyvážania hnoja, siatie, žatva a iné. Náradie si buď nosili sami alebo pracovali peši. Ženci v čase dozretia obilia zožali úrodu, na čo dozeral richtár spolu s panskými úradníkmi. Mláteniu obilia sa venovala veľká starostlivosť. Mlatba, ktorá sa vykonávala cepmi trvala zväčša celú zimu až do začiatku jarných prác. Úroda obilia sa zaznamenávala v kopách, kde každá obsahovala 60 snopov⁸⁷. Od roku 1775 sa prestalo počítat' na kopy a používali sa kríže, ktoré mali 15 snopov.

Medzi výnosné produkty rastlinnej výroby patrilo pestovanie šafranu. Obľúbenou koreninovou prísadou do jedál bola práve spomínaná rastlina. Používala sa najmä do polievok, ktoré tým dostali peknú žltú farbu, šafranom sa farbilo pivo, používali ho cukrári, pridával sa do masla a syra. Patril aj medzi najvzácnejšie liečivé rastliny. Utišoval nervy, zmierňoval kašeľ a spôsoboval prekrvenie orgánov malej panvy.⁸⁸

Šafran sa pestoval na území Trenčína a pre svoju kvalitu bol mimoriadne vyhl'adávaným predajným artiklom. Trenčiansky šafran bol považovaný za najlepš

⁸⁴ Watzka, ref. 20, s. 62.

⁸⁵ Karlíková, Jana et al., ref. 29, s. 38..

⁸⁶ Watzka, ref. 20, s. 66.

⁸⁷ Kopa - niekde sa uvádza rozpätie od 50- 92 snopov

⁸⁸ Štibraný, Peter. Pestovanie šafranu na Trenčiansku. In Agrikultúra 3. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo literatúry, 1964, s. 92.

v Uhorsku. Pestovali ho na juhovýchodných svahoch Breziny po Soblahov, kde sa ešte aj dnes kus poľa nazýva „*Na šefraničkách*“ a v Melčiciach. Podľa účtovných zápisov z roku 1596, kde sa spomína medzi výdajmi na snem šafran, sa jeho cena pohybovala 24 zlatých za jednu libru^{89,90}. Ako urbársku povinnosť ho musel odovzdávať rozvadský richtár vrchnosti. Mesto ho posielalo ako dar predstaviteľom ústredných orgánov a aj na kráľovský dvor. V XVI. a XVII.storočí môžeme badať rozkvet pestovania. Aj pri kupovaní vína napríklad v Jure, Pezinku alebo Modre, dávali Trenčania vinohradníkom šafran, len aby dostali dobré víno. Počas povstania Františka Rákocziho II. museli Trenčania živiť vojakov na obidvoch stranách. Medzi výdajmi v kuchyni sa nachádza aj šafran, ktorý však museli míňať z vlastných zásob, keďže pre sedliakov nebola možnosť viac ako štyri roky obrábať polia. Nie je možné presne určiť roky, kedy sa v Trenčianskom okolí prestal pestovať šafran, ale v menšej miere je možné, že ho sadili až do konca XIX.storočia.

4.3.4 Pivovarníctvo

V stredoveku bolo pivo popri víne najbežnejším nápojom. Umenie varenia piva poznali už starí Slovania, ktorí ho vyrábali pravdepodobne z jačmeňa.⁹¹ Najdôležitejšou ingredienciou na výrobu piva bol chmeľ. Na miestach, kde sa pestoval, si obce prevzali do názvu túto rastlinu. Podľa zoborskej listiny z roku 1113 najstaršie doložená osada tohto typu boli Chmeľany.⁹² Na rozširovaní pivovarníctva sa podieľali veľkou mierou cirkevné inštitúcie, prevažne benediktínske kláštory. V stredoveku sa začalo rozširovať mestské pivovarníctvo. Centrami pivovarníckej výroby sa stali hlavne banské mestá, spišské mestá, Bardejov, Košice, Prešov a na juhozápadnom Slovensku to bola Trnava, Bratislava a Trenčín.⁹³

Pivo si varil v XVI.storočí zemepán aj poddaní pre vlastnú potrebu. Ferdinand I. síce vydal nariadenie, že pivo sa má variť aj na predaj, ale nemalo to žiadnu odozvu, pretože poddaní museli odovzdávať dávky z doma vareného piva pre potrebu panského služobníctva a vojska. V roku 1546 vydáva Ferdinand I. privilegiálnu listinu, podľa ktorej nesmie nikto na území mesta Trenčín aj v predmestí variť a predávať pivo.

⁸⁹ 1 libra = 0,4536 kg = 16 uncí

⁹⁰ Štibraný, ref. 88, s. 96.

⁹¹ Lukačka, Ján. Pivovarníctvo na Slovensku v stredoveku. In Z dejín pivovarníctva, sladovníctva a chmeliarstva na Slovensku. Trnava: Západoslovenské múzeum, 1993, s. 25.

⁹² Lukačka, ref. 91, s. 26.

⁹³ Lukačka, ref. 91, s. 28.

Nesmeli zriaďovať krčmy, čo zvykli robiť kasteláni a velitelia hradu Trenčín. Toto právo mohlo využívať jedine mesto, ktoré má čistý výnos z varenia venovať na opevnenie mestských múrov a hradieb. Keď zemepáni zistili, že by im pivo mohlo aj vynášať, začali poddaných zatláčať do úzadia. Najprv začalo panstvo vyberať za varenie piva zvláštne poplatky. Tie každý nemohol platiť a keď sa zvýšili v XVII.storočí urbárske a verejné t'archy boli poddaní nútení takmer všetku úrodu odovzdať pánovi alebo predať. Nemohli konkurovať panskej výrobe, pretože ten ich využíval na práce v pivovaroch.

Pracovali pod stálym zamestnancom – sládkom. Tí boli povinní strážiť pšenicu alebo jačmeň, drevo, chmeľ a pivo, aby ich nikto neukradol. V inštrukciách sa prikazuje, že Sládek je povinný variť dobré a zdravé pivo. Dosiahnuť to má správnym pomerom sladu a chmeľu. Sládkovia v Rozvadzoch museli od každej várky piva platiť 40 denárov⁹⁴. Celý pivovar mal na starosti správca, ktorému medzi vlastnosťami nesmeli chýbať vernosť, bázeň, pilnosť, pretože z výnosu malo mesto jedinečný úžitok. Postupne sa znižuje počet poddaných, ktorí varia pivo a začiatkom XVIII.storočia sa na panstve nachádzajú už len dva poddanské pivovary v Dolnej Súči, Balšanikov a Kotrbov.⁹⁵ Varia však len pre domácu potrebu, lebo v panských krčmách sa mohlo čapovať len panské pivo. V Trenčíne sa varilo v XVI.storočí v panskom dome pivo v menšej miere. V XVII.storočí bol v Turnej panský pivovar, okolo roku 1623 znovu prebudovaný, kde sa varilo každý týždeň. Ale už z roku 1550 existuje zmienka v urbári o povinnosti dodať 19,5 merice chmeľu a 4 súdky po 8 holbách⁹⁶ chmeľu. Preto je možné, že v Turnej sa varilo pivo už v XVI.storočí.⁹⁷ V XVIII.storočí dodával pivovar pivo krčmám v Soblahove, Mníchovej Lehote, Selci, Stankovciach a v Turnej. V obci sa nachádzala krčma, kde za čapovanie vína platia obyvatelia Turnej a Stankoviec a za čapovanie piva iba Turňania. Neskôr vznikli pivovary pre pánov v Dubnici a Dolnej Súči.

V XVIII.storočí bolo zaznamenaných 5 pivovarov. Páni zabrali poddanský pivovar v Nemšovej a časom zrušili aj tie v Dolnej Súči. Rastom počtu pivovarov rástla spotreba jačmeňa. Napríklad v roku 1716 bolo vydaných na slad na trenčianskom panstve 1078 meríc jačmeňa, v roku 1776 to už bolo 10 137 meríc.⁹⁸ Spotrebu jačmeňa

⁹⁴ 96 denárov = 1 uhorský dukát

⁹⁵ Watzka, ref. 20, s. 87.

⁹⁶ Holba - 0,8484 l

⁹⁷ Horňák, ref. 43, s. 27.

⁹⁸ Watzka, ref. 20, s. 87.

nestačí pokryť obilná produkcia majerov, preto je nútené panstvo jačmeň prikupovať od poddaných alebo trenčianskych a iných priekupníkov. Jozefovi Illesházymu záležalo, aby pivovary boli dobre zaopatrené jačmeňom, preto vydal príkaz provízorovi, aby dozeral na dobré zásobovanie, nech neopatrnosťou neutrpia škodu.⁹⁹

Okrem jačmeňa sa na výrobu piva používal chmeľ. V XVI.storočí panstvu odovzdávajú surovinu poddaní. Neskôr si začalo panstvo zriaďovať vlastné chmeľnice. Tie sa nachádzali na južnej strane mesta medzi obcami Biskupice, Turná, Soblahov. Na začiatku XVII.storočia menšia bola zriadená v Trenčianskej Teplej, Dolnej Súči, kde sa spomína v urbári z roku 1623 chmeľnica na dolnom konci obce pri verejnej ceste, ktorá dávala dobrú úrodu¹⁰⁰ a 2 boli v Turnej, jedna s kvalitnou úrodou na dolnom konci dediny a druhá chmeľnica sa nachádzala pri pivovare. Avšak ani domáce chmeľnice nestíhali pokryť spotrebu, preto sa chmeľ musel prikupovať, hlavne v Sliezku.

4.3.5 Rybníky

Rybníky sa podieľali na zisku panstva v polovici XVI. a začiatkom XVII.storočia. Avšak už v XVII.storočí je badateľný úplný zánik rybníkov. V roku 1550 boli na panstve tri a to v Soblahove, kde tretí už bol pustý. Starosť a údržbu mal na starosti richtár. Na začiatku XVII.storočia je v prevádzke už len jeden, ktorý časom zaniká úplne. V XVIII.storočí je pokus o obnovu rybníkarstva, avšak novozaložený rybník v Dubnici nemal dlhé trvanie. Spotrebu rýb zabezpečovali poddaní, ktorí ich konzumovali, neskôr, keď už neboli rybníky panstvo začalo dovážať solené ryby – haringy, ktoré predávalo poddaným.¹⁰¹

4.3.6 Valchy

Valchy spracovávali vlnu na súkno. Na začiatku boli len dve v Selci. V XVIII.storočí narástol počet váľch na štyri v Selci a pribudli v Dolnej Súči, Nemšovej, Trenčianskej Teplej a Hornej Súči. Valchy v Selci mali v nájme trenčianski

⁹⁹ Watzka, ref. 20, s. 88.

¹⁰⁰ Karlíková, Jana et al., ref. 29, s. 36.

¹⁰¹ Watzka, ref. 20, s. 92.

a beckovskí súkenníci.¹⁰² V XIX.storočí sa voda Kubrianskeho potoka využívala na pohon dvoch váľch v Kubrej. Zachoval sa chotárny názov *Za valchami* v strede dediny.

4.3.7 Vinohradníctvo

Na západných svahoch Bielych Karpát sa od konca 16.storočia rozmáhala vinohradníctvo. Pretrvalo až do 2.polovice XIX.storočia. Venovali sa mu aj poddaní z Orechového, Zlatoviec, Záblatia, Hanzlíkovej. V roku 1770 boli povinní vozit' do vinohradov hnoj z panskej maštale a vykonávať vo vinohradoch potrebné práce. Existenciu vinohradov pripomínajú aj chotárne názvy *Vinohrady* a *Horné Vinohrady*. Tradíciu vyjadruje obecná pečať, ktorá je datovaná z roku 1733. Na nej sú vyobrazené symboly: stravec hrozna a vinohradnícky nôž.

V Zlatovciach sa nachádzali nielen panské vinice. Patria medzi najstaršie vinohradnícke obce na trenčianskom panstve. Najstarší údaj o miestnych vinohradoch pochádza z roku 1530. Nachádza sa v Inventári desiatkových vín, ktoré boli uložené na Trenčianskom hrade. Tieto vína odvádzali poddaní Trenčianskemu hradu zo zlatovských viníc. Z roku 1608 sa v urbári spomínajú v Zlatovciach dva vinohrady, jeden starý, nazývaný „Stará Hora“ a jeden nový.¹⁰³ Zlatovské vinice mali väčšiu skupinu vlastníkov. K nim patrilo trenčianske panstvo, ktoré malo vinice nazývané panské. Poddaní, ktorí obrábali vinice pre seba, ale z nich odvádzali poplatky mali desiatkové vinice. Zo slobodných viníc majitelia neodvádzali panstvu nijaké dávky. Medzi majiteľmi viníc figurovalo aj mnoho cudzincov, ktorých nazývali prespoľný. V roku 1649 sa spomína miestne vinohradnícke spoločenstvo. Obecná pečať z roku 1733 a 1789 dokladá existenciu vinohradov. Symbolika pozostáva z vínneho krika priviazaného ku kolu, lemeša a čeriesla. Všetky práce tu do roku 1787 vykonávali poddaní, potom sa začali najímať platení robotníci. Poddaní pracovali namiesto vo viniciach na majeri a vypomáhali pri obaračkách. Množstvá urodeneho viniča neboli veľké, víno sa muselo pre panskú potrebu a pre predaj dovážať. Tým, že Zlatovce patrili

¹⁰² Watzka, ref. 20, s. 93.

¹⁰³ Sopko, Jozef. Z minulosti vinohradníctva v Zlatovciach pri Trenčíne. In Slavín I. Bratislava: ZS KNV, 1965, s. 42.

Orsag, Michal. Rozkvet a zánik istebnických vinohradov. In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 39, s. 3.

Fojtík, Juraj. Vinohradníctvo v Zlatovciach a Istebníku pri Trenčíne. In Agrikultúra 11. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1972, s. 83.

Chrastina, ref. 56, s. 175.

k Trenčianskemu hradu, jeho majitelia odmeňovali svojich služobníkov vinicami v obci, a zvyčajne boli oslobodení od platenia vinohradníckej dávky. Od poddanských dávok boli oslobodené aj novovysádzané vinohrady. Samozrejme, že užívatelia viníc neboli ochotní odvádzať poddanské dávky z vinohradov a preto vznikali časté spory. Bránili sa oslobodením osobitnou listinou alebo dlhotrvajúcim zvykom, že tieto dávky neodvádzali.¹⁰⁴ Dňa 17. júna 1696 vydal gróf Mikuláš Illezházy pre panské vinice inštrukcie pod názvom „*Poradek vinohradski*“, ktorý bol písaný v slovenskom jazyku a určený poddaným so Zlatoviec. Podľa neho mali poddaní dozerať na riadne obrábanie vinohradov, schvaľovať a overovať kúpy a predaje vinohradov, snažiť sa o dodržiavanie spoločných pravidiel spolunažívania.

4.3.8 Živočíšna výroba

Ďalším dôležitým odvetvím majerského hospodárenia bola živočíšna výroba. Dobytok sa choval hlavne pre mäso pre potreby panstva a jeho dvora, vyrábalo sa maslo, syr kravský a ovčí, s ktorými sa aj obchodovalo. Opateru dobytky mal na starosti majer a majerka, ktorým pomáhali zvláštny zamestnanci tzv. kraviari a niekoľko dievok. Sviniar sa staral o svine a v lete ich pásaval v lesoch, v bukových a dubových, kde našli potravu vo forme žalud'ov a bukvic. Kŕmenie bravov pre panstvo patrilo medzi mlynárske povinnosti. Ovce a kozy mal zverené bača a niekoľkí juhási.¹⁰⁵ Najstarší záznam o chove oviec pochádza z rokov 1549 až 1550. V záznamoch sa evidujú dva druhy oviec: ovca valašská zvaná valaška a ovca birčia zvaná birka. Oproti merinkám, ktoré sa začali chovať v XVIII.storočí boli otužilejšie, menej citlivé na vplyv vlhkého počasia a paše, majú viac a lepšie mäso, väčšiu výkrmovosť a vyššiu dojnosť.

V Trenčianskej Turnej bol v XVII.storočí majerník s majerničkou, tri dievky, kraviar, voliar a sviniar. Postupne počet zamestnancov vzrastal a v XVIII.storočí tu okrem nich boli dvaja bíreši ku kravám a bača s troma valachmi. Koncom XVIII.storočia už bolo šesť bírešov. Traja voliari, bača so štyrmi valachmi, jedna dievka a majerník s majerničkou.

Rožný dobytok sa cez leto pásaval na panských pasienkoch, ktoré boli starostlivo strážené. Cez zimu bol dobytok v majerských maštaliach, kde ho museli kŕmiť. Seno sa dobytku muselo dávať len horšie, to lepšie sa dávalo ovciam. Preto sa veľká

¹⁰⁴ Sopko, ref. 103, s. 45.

¹⁰⁵ Watzka, ref. 20, s. 75.

starostlivosť prikladala lúkam, z ktorého sa zväžalo. Na jar sa lúky čistili, vysekávali sa kroviny, rozhadzovali krtince, suché lúky sa zavodňovali, príliš vlhké odvodňovali. To všetko pravdaže vykonávali poddaní. Seno sa zväžalo len pri peknom počasí. Cez zimu sa mali chovať len zdravé a silné kusy. Slabý dobytok sa mal predať a za peniaze kúpiť mladý a zdravý. Dôležitým produktom z chovu dobytky bol aj hnoj, ktorý sa mal vyvážať na polia. Z hydiny sa chovali sliepky, kačice, husi a morky.

V Dolnej Súči boli v XVII.storočí v horách salaše s ovcami a kozami zemepána. Choval sa valaský dobytok. Podľa súpisov výdavkov Trenčianskeho panstva za rok 1636, kde sa spomínajú platy pre bačov v Dolnej a Hornej Súči sa dá vydedukovať, že panské ovce a kozy sa chovali v oboch obciach. Na majeri v Dolnej Súči podľa inventára z roku 1647 bolo 97 starých kôz, 7 starých capov, 1 mladý cap, 307 starých oviec, 26 starých baranov, spolu 438 kusov valašského dobytky.¹⁰⁶ Dvaja hájníci museli odovzdať ročne každý po dve vlčie kože. V roku 1636 sa na majeri v Dolnej Súči chovalo 77 kusov rožného statku, 158 ošípaných a 124 kusov hydiny.

Po skončení kuruckých bojov bolo potrebné zveľadiť vyplienené majere, ktoré sa naplňali rôznym dobytkom. Na turnianskom majeri sa začína chovať sivé stepné plemeno dobytky u Dolného Uhorska. Zvyšoval sa počet oviec, hlavne pre zisky z vlny. Vlna z oviec sa spracúvala v panských valchách na súkno pre potreby panstva a čeláde, alebo sa predávala. Hlavnými odberateľmi vlny boli v XVI. a XVII.storočí trenčiansky súkenníci. Vlna sa predávala aj na Moravu. Do šesťdesiatych rokov XVIII.storočia sa ovce chovali len v dvoch ovčiarniach. V roku 1712 sa chovali birky v Dubnici a valašky v Hornej Súči. V roku 1719 bol na turniansky majer presunutý chov oviec z Dubnice nad Váhom. Salaš bol umiestnený v mieste, kde bola neskôr usadlosť rodiny Biras, na Lazisku.¹⁰⁷ Dovtedy sa na majeri v Dubnici nachádzalo 73 kusov hovädzieho dobytky, 45 kusov bakonských a našských prasiat a 85 kusov hydiny. V roku 1723 sa ich počet výrazne zvýšil. Hovädzieho dobytky už bolo 123 kusov, ošípaných 103 a 495 kusov hydiny.¹⁰⁸ V roku 1769 sa vybuďovala tretia ovčiareň pri hornom majeri v Dubnici, kde chovali birky. V roku 1779 vznikla ďalšia ovčiareň v Rozvadzoch, v roku 1791 v Dolnej Súči, v roku 1797 v Soblahove a v roku 1798 pri majeri v Orechovom.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Fojtík, Juraj. K dejinám chovu oviec na trenčianskom panstve. In Agrikultúra 13. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo literatúry, 1975, s. 28.

¹⁰⁷ Horňák, ref. 43, s. 25.

¹⁰⁸ Bystrický, ref. 25, s. 38.

¹⁰⁹ Fojtík, ref. 106, s. 32.

V ovčiarniach sa spolu s ovcami chovali aj kozy. Postupne sa ich stav znižoval až nakoniec v roku 1798 chov kôz definitívne zanikol.

Od polovice XVIII.storočia sa zavádza chov španielskych oviec tzv.merinos. Zásľuhu na tom má Mária Terézia, ktorá dala v roku 1773 dovieť zo Španielska 325 merinových oviec do Chorvátska. Vytvorené stádo sa stalo východiskom zošľachteného chovu oviec v Uhorsku. V rokoch 1829 a 1836 bolo na panstve v 7 ovčiarniach 7 bačov a 26 – 27 valachov. Tým, že sa bačovia začali starať o ušľachtilé španielske ovce, požadovala sa od nich vyššia kvalifikácia a tým sa im aj zvyšoval plat.

Chov koní vzrastá až koncom osemnásteho storočia. Nie sú tam zahrnuté jazdecké kone panstva ani služobníctva, všetky práce ako oranie, bránenie, rozvážanie hnoja, zväžanie obilia, sena, dovoz dreva, vína, soli vykonávali poddaní so svojimi poľahmi. Dobytok a ošípané sa predávali hlavne mäsiarom na panstve. Najviac sa predávalo oviec, hovädzí dobytok, najmenej ošípané. Bánovskí a trenčianski obuvníci kupovali kože zo spotrebovaného alebo zdochnutého dobytku. Keď sa na panstve usadili habáni, stali sa takmer výhradnými spotrebiteľmi koží. V osemnástom storočí sa odberateľmi koží stávajú najmä židovskí priekupníci. Okrem spomínaných artiklov sa predával v menšom množstve loj, jazyky, hydina, med a vosk.

5 PODDANSKÁ ROBOTA A NÁMEZDNÁ PRÁCA

S rozvojom majerského hospodárenia v XVII.storočí a prvej polovici XVIII.storočia je badať úpadok roľníckych hospodárstiev. Na jednej strane tomu boli na vine časté boje s Turkami, kurucké vojny a s tým súvisiace pustošenie vojsk na obidvoch stranách. Hlavná príčina sa však skrývala v rozširovaní panských majerov čím sa okliešťovala pôda poddaných, zvyšovali sa roboty, tým sa zintenzívňovalo vykorisťovanie poddaných.

V XVI.storočí keď bolo panstvo pod kráľovskou správou, boli pomery ustálené, pretože organizácia správy bola pevná a panstvá sa udržiavali v celistvosti. V momente, keď sa začali striedať majitelia, polozenie poddaných sa výrazne zhoršilo. Veľmoži sa často ocitli vo finančnej tiesni, z ktorej si pomáhali dávaním dedín do zálohu za určitý poplatok drobnejším šľachticom. Tým trpeli obyvatelia ostatných dedín, ktorí museli pracovať tak ako pri plnom počte.

V urbári sa nachádza súhrn údajov o povinnostiach sedliakov a želiarov voči zemepánovi a aj súpis majetku. Základnou daňovou jednotkou v Uhorsku bola porta. Označovala sa ňou v stredoveku brána, ktorou prešiel plne naložený voz sena. Jednotkou sa zisťoval rozsah usadlostí, avšak nedalo sa ňou určiť počet domácností ani obyvateľstva. V XVII.storočí sa do jednej porty počítali štyria poddaní s dvojjáprahom, alebo ôsmi s jednojáprahom, alebo šesťnásť poddaných, ktorí nevlastnili ani jeden záprah.¹¹⁰

Kým sa nezlikvidoval Súčanský hrad, musel sedliak znášať dvojité robotu. Pracoval pre hrad aj pre Trenčianske panstvo. Najstarší urbár sa zachoval z roku 1550. V Dolnej Súči bolo 9 sedliackych usadlostí, 12 želiarskych a z toho jeden želiar patrilo farárovi. Sedliaci boli povinní platiť Na Narodenie Pána po 30 denárov, na Juraja a Michala¹¹¹ po 356 denárov. V čase sejby mal každý sedliak odovzdať tri trenčianske merice pšenice, jačmeňa i ovsu. Richtár spolu so sedliakmi musel dodať plný voz chmeľu na varenie piva. Každý sedliak musel pre Súčanský hrad dva a pol dňa orať, kosiť, siať, žať a zväzať vlastnými koňmi.

V urbári z roku 1550 je spomínaných v Dolnej Súči 18 sedliakov a 7 želiarov. V roku 1608 sa poplatky poddaných zvýšili. Nesmeli používať panský potok, v ktorom

¹¹⁰ Karlíková, Jana et al., ref. 29, s. 32.

¹¹¹ Jurajská a Michalská daň – bola pozemkovou daňou vyberanou dvakrát do roka, platili ju sedliaci a želiari od každého domu v meste, na predmestí i v poddanských obciach

boli pstruhy a raky, zakázaný bol aj dubový les. Kubranskí sedliaci podľa najstaršieho urbára platili spoločne na Juraja a na Michala 2 zlaté¹¹², dávali 18 meríc pšenice, 12 meríc chmeľu a 100 hlávok kapusty. Za vozenie vody na hrad dával každý sedliak dve merice ovsu. Na Vianoce platili 2 zlaté, od stohov a stodôl každý po 5 denároch, spoločne odovzdali jedného brava, dve sliepky, dva koláče, jeden a pol súdka piva a libru vosku. Na fašiangy dávali spoločne 35 vajec, 2 syry, 3 holby masla, v pôste spoločne merice hrachu, mericu konopného semena, mericu prosa a tri viazanice konopí. Na Veľkú noc spoločne odovzdávali jedno jahňa, 35 vajec a dva syry. Pracovná povinnosť sedliakov spočívala v tom, že každý z nich mal dovieŕ na hrad voz dreva a mal na panskom orať, siať, žať, kosiť, hrabať a zväžať. V Kubrici dávali na Juraja a Michala spoločne 50 denárov a na fašiangy pol boka slaniny. Keďže nemali ťiadne polia, boli od povinností oslobodení. Museli však čistiť priestory hradu a jeho komíny a to sa stalo ich trvalou službou.¹¹³

Vo Veľkých Bierovciach mali poddaní povinnosť odovzdávať ročne 8,56 zl. peňazitej renty a v naturáliách 32 meríc pšenice, 48 meríc ovsu, po 12 meríc jačmeňa a chmeľu, 48 hláv kapusty, po merici hrachu, semena a prosa, 3 kytý¹¹⁴ konopných vlákien a zo živočíšnej výroby vykŕmenú ošípanú, ovečku, 12 slielok, 85 vajec, 4 hrudy tvarohu, 2 holby masla, funt vosku z domácej výroby, 12 koláčov a 2 tiny piva. Z prác, každý bol povinný dovieŕ 3 fúry¹¹⁵ dreva, orať, siať a konať služby, ktoré sa prikážu.

V Orechovom každý sedliak platil ročne panstvu 60 denárov, odovzdával dve merice pšenice, jednu mericu jačmeňa, dve merice ovsu, pol merice chmeľu a ťesť kapustných hláv. Z povinného vosenia vody na hrad sa mohol každý sedliak vykúpiť dvoma mericami ovsu. Spoločne dávali panstvu ošípanú, pol merice hrachu, pol merice konopného semena, 4 hrudy syra, ťajdlík¹¹⁶ masla, 50 vajec a baránka. Povinne museli obrábať pozemky tamojšieho majera, pokosiť trávu na panskej lúke, usušiť ju a zvieŕť. Do panského pivovaru v Trenčíne nosili drevo z okolitých hôr. V roku 1623 im pribudla povinnosť ohrádzať ploty na panskom pivovare v habánskom dvore v Trenčíne, vozit drevo do panskej krčmy, tehlu z panskej tehelne z Trenčianskej Turnej.

V Zlatovciach poddaní museli roku 1608 odovzdávať panstvu spoločné peňazné dávky vo výške 19 zlatých a 27 denárov. Každý sedliak platil za varenie piva po 2 zlaté.

¹¹² 1 toliar = 2 zlaté = 120 grajciarov

¹¹³ Šišmiš, ref. 7, s. 241.

¹¹⁴ Kyta - 20 hrstí stebiel konopí alebo ľanu, koľko obsiahne otvorená päŕ s prstami pritlačenými k zemi

¹¹⁵ Fúra – sud, ktorý mal 28 – 36 okovov

¹¹⁶ Ťajdlík - 0,4166 l

Zemepánovi odovzdávali zo svojich vinogradov 36 $\frac{3}{4}$ okovov¹¹⁷ vína. V tom čase platili pre poddaných v Rozvadziach pokyny, kedy na sv. Juraja dávali každý osve po 24 a pol denára, na sv. Jakuba po 11 a pol denára. Okolo sviatku sv. Havla dávajú po 5 kapustných hláv alebo po pol denári. Odovzdávajú spoločne 7 kvárt chmeľu alebo po 25 denárov. Okolo sviatku sv. Martina dávajú spoločne 5 sliepok, 5 koláčov. Na sviatok Narodenia Pána musia zaplatiť po 24 a pol denára, odovzdávajú 5 sliepok, 5 koláčov, 2 súdky piva, 1 vykŕmené prasa, 1 libru vosku. V čase pôstu dávajú po 20 vajec, 2 médié masla, 2 syry. Pred Veľkou nocou odovzdávajú 1 kvartu hrachu, 1 kvartu pšena, 1 kvartu konopného semena. Na Veľkú Noc odovzdajú baránka, 40 vajec, 2 syry, 30 kvárt osypnej pšenice, 10 kvárt jačmeňa a ovsu 45 kvárt. Od čias Imricha Forgáča odovzdávajú desiatok z oviec, kôz a medu.¹¹⁸

Štefan Illesházy sa snažil, aby na panstvách bol zavedený poriadok, avšak na začiatku XVII.storočia narastá počet majerov a tým aj robotnej povinnosti. Je zaznamenané až dvojnásobné aj trojnásobné zvýšenie robôt. Od jednej usadlosti až 6 dní okrem nedele, s konským alebo volským záprahom, prípadne 2 peší robotníci bez záprahu.¹¹⁹ V lete, keď bolo viac prác okolo orania, žatvy, kosenia lúk, boli povinnosti dvojnásobné, čo sa potom v zime odpočítalo.

Keď sa v roku 1648 rozdelili panstvo medzi bratov Juraja a Gabriela Illesházyovcov, pribudli poddaným povinnosti. Kubriansky museli napríklad prispievať na prácu v panských viniciach, na plat krčmára, platili od páleníčných kotlov. Museli od panstva odoberať pivo, soľ, bryndzu, syr a haringy. Poddaní v Zlatovciach museli na tamojšieho krčmára platiť ročne každý po 50 denárov. Platili od kotlov na pálenie pálenky, od varenia piva, odvádzali zosyp a naturálie do panskej kuchyne. Tiež sa nevyhli povinnosti odkupovať bryndzu a haringy, priviezt' týždenne dva vozy dreva na Trenčiansky hrad a voziť víno z panských viníc vo Svätom Jure.

Podľa urbára z roku 1652 musel každý sedliak v Trenčianskej Teplej platiť 5 denárov na tkáčov, odobrať do roka 6 okovov panského piva po 1 zlatke 20 denárov. Povinný bol odobrať 8 meríc soli, 22,4 kg bryndze a 50 haringov.¹²⁰

V XVIII.storočí po skončení bojov, kedy sa začalo znova vzmáhať majerské hospodárenie, zemepán dôsledne vyžaduje vykonávanie všetkých prác poddanskými pracovnými silami. Snaží sa, aby sa aj remeselné práce vykonávali pomocou

¹¹⁷ Okov - 67,82 l = 40 pínt = 72 holieb

¹¹⁸ Bočáková – Tomík, ref. 34, s. 70.

¹¹⁹ Watzka, ref. 20, s. 100.

¹²⁰ Karlík, ref. 21, s. 39.

poddaných, nech nemusí vydávať peniaze za remeselníkov, aby sa mu dôchodky neznižovali.¹²¹ Vďaka týmto tlakom na obyvateľov stúpajú aj ich ponosy a sťažnosti, či je to od hrnčiara zo Soblahova, takisto sa na ťažké rozpoloženie sťažujú roľníci z Turnej a po stavbe nového majera v Rozvadziach, kedy boli povodňou postihnutí obyvatelia Veľkých Stankoviec, ešte im aj stúpili povinné roboty. Obyvatelia mestečka Dubnica podali v roku 1697 inštanciu na župu, kde sa sťažujú na núdzu a psotu, ktorú im prinášajú vojaci. Uvádzajú, že osada je natoľko zubožená, že už ani polovica gruntov nie je obsadená. Žiadajú úľavu na daniach a vojenských impozíciách. Prácu vykonávali poddaní aj pomocou ťažných zvierat, preto 18. decembra 1712 vydal Mikuláš Illesházy nariadenie, aby každý roľník vlastníaci celú usadlosť, choval najmenej dva kone. Tak panstvo ušetrilo peniaze za nákup a chov koní, ale pre poddaných to bola ďalšia záťaž. Aj zvýšenie živočíšnej produkcie malo za následok zvýšenie vykorisťovania poddaných. Či už pre to, že dobytok potreboval viac paše a krmiva, pri rozšírení chovu oviec museli ich za dozoru baču strihávať. Vzrastala produkcia kravského a ovčieho syra, ktoré museli poddaní odkupovať, aby panstvo neprišlo o zisk. To isté sa týkalo aj liehovín, ktoré sa vypálili v panských páleniciach.

Až do tereziánskeho urbára sa roboty zvyšovali a záviseli od ľubovôle zemepána. Urbár stanovil na trenčianskom panstve roboty tak, že od jednej usadlosti boli roľníci povinní odpracovať 52 dní do roka so záprahom dvoch koní alebo volov a 104 dní peši. Želiari, ktorí nemali pozemkový majetok odpracovali ročne 18 dní pešej roboty a podnájomníci 12 dní.¹²² Avšak regulácia nemyslela na otázku evidencie a rátania vykonanej roboty. Tým sa ponechávala pánom možnosť zvyšovať robotnú povinnosť. Poddaný tým, že nemal ako dokázať koľko odrobotoval, sa nemohol nijako brániť voči tomuto zvyšovaniu. Ak sa mu podarilo výnimočne dokázať, že robotoval nad svoju urbársku povinnosť, len veľmi ťažko dostal od zemepána náhradu a nebol mu ani ochotný zarátať túto na viac vykonanú prácu na nasledujúci rok. V obciach Selec, Veľké Stankovce, Horná a Dolná Súča zemepán bežne vyučťoval robotu pre celú obec a nie jednotlivo podľa poddanských rodín. Poddaní sa preto domáhali zavedenia evidenčných kníh, avšak napríklad v meste Trenčín dostal zemepán len napomenutie, aby začal evidovať vykonanú prácu ako on sám uzná za vhodné. Neskôr však vyšlo

¹²¹ Watzka, ref. 20, s. 101.

¹²² Watzka, ref. 20, s. 103.

nariadenie, podľa ktorého sa vykonaná práca mala zaznačovať každý večer, najneskôr každý týždeň a poddaný mal dostať potvrdenie o vykonanej práci.¹²³

¹²³ Rebro, Karol. Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. Bratislava: SAV, 1959, s. 354.

6 TRENČIANSKE PANSTVO V OBDOBÍ URBÁRSKEJ REGULÁCIE MÁRIE TERÉZIE

Tento fenomén sledujem na príklade dvoch obcí ležiacich na trenčianskom panstve a to Trenčianskej Turnej a Kubrej. Tieto dve dediny som si vybrala z dôvodu ich polohy, pretože ležia v inom geografickom prostredí a tým je ovplyvňovaný miestny život a hospodárenie. Odpovede poskytnú obraz o úžitkoch a škodách, ktoré im spôsobuje príroda, či majú nejaké urbáre, podľa ktorých sa riadia, koľko roboty musia odpracovať na panskom, koľko povinných dávok odovzdávať.

Základom celej urbárskej regulácie sa stalo vymedzenie sedliackej usadlosti a na ňu viazaných poddanských povinností. Rozsah usadlosti mal byť presne určený, tak isto aj poddanské povinnosti a ich výška má byť primeraná k rozsahu usadlosti a jej kvalite. Urbárska regulácia začala dňa 23. 1. 1767 vydaním urbárskeho patentu a skončila sa v r. 1774 zavedením spomenutého urbára. Samotný urbár bol napísaný v jazyku ľudu a bol uložený v obciach, aby bol zrozumiteľný a prístupný komukoľvek. Urbár mal však aj viacero nedostatkov a spolu s jeho odmietaním niektorými príslušníkmi uhorskej šľachty tak priniesol poddaným ďalšie problémy. Mária Terézia sa snažila rešpektovať zemepanské záujmy uhorskej šľachty. Aby sa predišlo nepokojom, boli poslané vojenské jednotky do stolíc, kde sa regulačné práce vykonávali. Pod hrozbou najprísnejších trestov voči poddaným, chceli zabezpečiť pokojný priebeh urbárskej regulácie.

V Trenčianskej stolici nastal prudký odpor, ale postupne sa aj tu zmierili s reguláciou a snažili sa obhájiť zemepanské záujmy. Klasifikačná komisia klasifikovala obce do štyroch tried. V prvej triede boli zaradené obce, ktoré mali úrodnú pôdu a k tomu všetky výhody, do druhej triedy zaradili obce s úrodnou pôdou, ale nie so všetkými výhodami, do tretej triedy obce s neúrodnou pôdou, ale s niektorými výhodami a do štvrtej triedy obce s neúrodnou pôdou a s nedostatkom výhod.¹²⁴ Klasifikácia bola vykonaná v januári 1771. 19. februára 1771 predložila generálna kongregácia Trenčianskej stolice návrh klasifikačnej komisie Miestodržiteľskej rade. Uviedla dôvody pre jeho prijatie a aj námietky ohľadne výšky peňažného ekvivalentu deviatku a ohľadne regulovania kuriálnych obcí. Trenčianske stavy argumentovali, že v stolici je veľká populácia a veľká hustota obcí, preto je cena pozemkov vyššia. Chceli,

¹²⁴ Rebro, ref. 123, s. 144.

aby sa vzhľadom na túto skutočnosť zohľadnil rozsah usadlosti a dávaným z nej urbárskym povinnosťiam. Čo sa týka lúk, stavy uvádzali, že poddaným netreba dať viac lúk, než ako sa navrhovalo, lebo seno je vraj dobrej kvality. Urodí sa ho vždy dostatočne a okrem neho používajú aj jačmennú slamu. 5.septembra 1771 vyšla kráľovská rezolúcia, ktorá schválila klasifikáciu obcí, rozsah sedliackej usadlosti určila na 16, 18, 20 a 22 jutier rolí a k tomu 6 poprípade 8 koscov lúk. Pre poddaných bolo najvýznamnejšie nariadenie Márie Terézie, že keďže je v Trenčianskej stolici nedostatok poddanskej pôdy, nemajú zemepáni vykupovať klčoviská, ale majú nimi dopĺňať sedliacke usadlosti.¹²⁵

Vydaniu urbára predchádzal predurbársky súpis majetku a zodpovedanie deviatich otázok dotazníka pre každú obec. Na otázky odpovedali obvykle richtár, jeho prísažní, prípadne starší a váženejší vybraní poddaní a okrem nich zemepáni alebo ich zástupcovia, úradníci. Cieľom bolo zistiť skutočný stav vzájomného pomeru medzi zemepánom a jeho poddaným. Na základe odpovedí v dotazníku je možné predstaviť si hospodársko-sociálnu situáciu našich predkov v druhej polovici XVIII. stor.

Avšak nie vždy bol tento obraz pravdivý, pretože poddaní niekedy za účelom si polepšiť alebo pod tlakom zemepána pri výpovediach klamali. Ako príklad môže slúžiť zápis poddanskej pôdy, ktorú pred tereziánskou reguláciou užíval zemepán a užíval ju i naďalej. Tým pádom ťarchy ležiace na takejto pôde niesli poddaní, napriek tomu, že pôdu používal zemepán. Pre tento dôvod posielali poddaní svoje sťažnosti. Obec Soblahov eviduje zo dňa 22.septembra 1783 sťažnosť, s ktorou sa poddaní obce obrátili na podžupana Trenčianskej stolice. Išlo v nej o 4 2/8 sedliackej usadlosti, ktorú zemepán okupoval ešte pred urbárskym spísaním a nebola zapísaná medzi urbárske pozemky. Avšak poddaní museli znášať všetky ťarchy. Slúžny vyšetril celú záležitosť o mesiac nato a potvrdil, že sťažnosť je oprávnená. Okamžite vyzval zemepána, aby pôdu vrátil poddaným. Avšak ten neposlúchol a po dvoch rokoch slúžny stále posielal správy stolici, že zemepán usadlosti obci nevrátil, svoje jednanie nijako nevysvetlil a ani sa neospravedlnil.¹²⁶

Otázky v dotazníku boli nasledovné:

1. Zdališ a jake urbari su wčil a od kereho času?

2. Kde ale žadnich urbarow se nenachaza, zdališ poddani podle contractu, aneb običaje zbiwaju swich panow, od ktereho času, budto takowa običaj, budto contracti počatek

¹²⁵ Rebro, ref. 123, s. 147.

¹²⁶ Rebro, ref. 123, s. 226.

maju a zdališ neboly inše contracti a jake pred wčulajšima urbary? Kedi pak počatek wčulajšich zbiwanyi a powinnosti poddanskej se stal?

3. Kde žadnich urbaruw, aneb contractuw neni, jako dosawat zbiwali poddani svojich panow gruntownich? Ktereho času a jakim spusobem sa počatek stal takeho zbiwanyi?

4. Jake chosni neb škody pri obczi se nachazaju?

5. Kolko a jake role podobnim sposobom aj luky poddani czelo domnik drži, jedna každa rola anebožto do ni pod kolko mericz přešporskich su sucze, zdali pak aj otawa na tych lukach se kosiwa.

6. Jakove jeden každi poddani a kolko dni a kolko kusmy zapražnej lichvy roboti a panske dosawad odbauwal a na spatek iducze do roboti a panskeho poddanim se prijmal, neb ne?

7. Zdališ dosawad, od ktereho času a od jakej odrodi devatek poddani dawaly a jeli aj w inšich panstwach tejto stoliczy w običaji takowy dewatek? Okrem teho jakowe danky swim gruntownim panom ročite až posawad poddani dawaly? Takowe pak danky neb dary treba z hotowich penezi, treba z jinšich jakychkolwek vecsi, ktere pani od swich poddanich prijimaly, z čoho pochazaju a jake su?

8. Kolko wtejto obczi neb dediyne puste sedliska, od ktereho času a z jakej pričini se nachazaju, kdo pak takowe wčil užywa?

9. Zvečiti li su neb slobodneho odchodu panum swim gruntownim poddani?

Z tejto ankety sa môžeme dozvedieť mnoho zaujímavých skutočností. Ako príklad poslúžia obce Trenčianska Turná, do ktorej komisia prišla 3.augusta 1770 a Kubrá, kde sa prieskum konal 27.augusta 1770.

Otázka č.1: Čo sa týka prvej otázky, obidve obce odpovedali zhodne. Žiadne urbáre nemajú, ani od predkov nepočuli, že by kedy nejaké boli.

Otázka č.2: Ani kontrakty žiadne nemali a tak, ako od predkov videli, tak od starodávna vykonávali. Od kedy sa tak vykonáva nevie ani jedna obec oznámiť.

Otázka č.3: V tejto otázke sa takisto zhodli s tým, že už to vyznali v otázke číslo 2.

Otázka č.4: V Trenčianskej Turnej pole na troje rozdelené nemajú, aby tretiu časť úhoriť mohli. Sadia žito, raž a suržicu. Z väčšej časti majú zlé pole, ktoré z dvoma kusmi lichvy obrábajú. Lúky majú kvalitné, dokážu uživiť všetku lichvu so senom a dva razy ich kosia. Blízko obce majú mesto Trenčín, kde ľahko predajú úrodu, ale dostatok nemajú. Pasienkovi sa nachádza dostatok pre kravy a drobný dobytok. Tým, že lesy sú zahustené drevom, tak pre zapraž si držia lúky ďalej od dediny pod lesom, kde je kvalitnejšia paša. Vody majú kvalitnú a toľko, koľko potrebujú. Drevo na kurivo im panstvo označuje a keby chcel niekto stavať, dávajú polesnému jeden sedmák a hájnikovi jeden groš. Hory zriedka rodia bukvice a žalude, preto musia odkupovať od

panstva. Podľa toho, aký je rok tak platia viac alebo menej. Desiatok biskupský platia peniazmi a nie v naturáliách. Zo záhrad ovocie a kapustu predávajú, niekedy, keď je dostatok majú z nich aj obyvatelia úžitok. Dedinské zeme majú tri, „jednu konča Panských Bočyn, druhu w Bukowinach mezy Hatyamy, a tretyu na horných Lukach“¹²⁷ od ktorých pánovi neplatia. Na močenie konope potrebujú potok, ktorý tečie cez dedinu. V obci sa nachádzal jeden panský mlyn, ktorý im nestačí, preto musia chodiť inde aj pol hodiny alebo dve. Čo sa týka škôd, uvádzajú, že niektorí vlastnia polia na vŕškoch, ktoré sú tak pojarčené, to znamená, že sú popretkávané tečúcou vodou a preto ich užívať nemôžu.

V Kubrej tiež pestujú žito, raž a suržicu, ale tým, že chotár je úzky, miešajú to dohromady. Tieto polia s dvoma kusmi lichvy obrábajú. Aj táto obec má blízko mesto, preto môžu poddaný chodiť na rínok a predávať produkty. Lúk na seno majú dostatok a dva razy ich kosia. Pasienkov je dostatok pre lichvu a dobytok, požívajú ich od skorej jari až do zimy. Voda je kvalitná a je jej veľké množstvo. Drevo im panstvo na kúrenie označuje v horách a na stavbu dávajú polesnému sedmák a hájnikovi groš. Desiatok biskupský takisto vyplácajú v peniazoch. Máčať konope chodia k Váhu. Mlyny majú v obci dva, ktoré im stačia a melú aj pre trenčianskych pekárov. Zo škôd vymenovali rozvodnenie Váhu, ktorý im poničil pasienky. Na niektorých lúkach sa im urodí málo trávy na seno.

Otázka č.5: V Trenčianskej Turnej nemajú grunty rovnaké, pretože jeden vysieva Sap. 56, druhý Sap. 48 a iný zas Sap. 36.¹²⁸ Lúky na grunte kosia štyria kosci, ktorí jednu tretinu niekedy dve tretiny z lúk kosia dva razy. Tak ako grunty stáli v minulosti, tak stoja až do doby, kedy sa konala regulácia.

V Kubrej jeden celousadlostný sedliak vysieva Sap. 28. Lúky kosia na jednom grunte tromi koscami. Dve časti kosia dva razy a tretiu časť lúk kosia len raz do roka. Aj v tejto obci platilo, že grunty sa časom nemenili a stáli na tom istom mieste.

Otázka č.6: V Turnej si poddaní robotu na panskom odpracovali každý deň okrem sviatkov s párom záprahovej lichvy. V čase žatvy a kosby od gruntu každý deň so štyrmi kusmi lichvy. V Kubrej pracujú rovnako.

Otázka č.7: V siedmom bode vymenúvajú platenie deviatku, a aké iné dávky platia svojim pánom. V Trenčianskej Turnej uvádzajú, že pred dvadsiatimi rokmi namiesto

¹²⁷ Štátny archív v Bytči, Krajský súd Trenčín, Urbárske a komasačné písomnosti (1325) 1671 – 1947, Trenčianska Turná, 1770 – 1904, k. 253.

¹²⁸ Sapones – miera, asi 10 plných vedier na vodu

deviatku dávali od grunta žita Sap.2, suržice Sap.1, jačmeňa Sap.2, ovsa Sap.5 ½ Teraz dávajú na miesto žita a suržice jačmeňa Sap. 4 ¾ a ovsa Sap. 5 ¼. Desiatok z oviec a včiel platia od jedného kusa 10 denárov. Pamätajú si, že to kedysi páni brali aj in Natura, čiže v produktoch. Hydiny odovzdávajú 2 kusy alebo za každú 20 denárov, „kopuna“ čiže kohúta jedného alebo 12 denárov, sliepok 8 alebo za každú po 8 denárov. Celá obec odovzdáva jedno teľa alebo 75 denárov. Hoštátnici, teda tí čo sú najbohatší, platia za užívanie panskej pôdy 5 florénov a tí menší hoštátnici platia 1 florén a 50 denárov. Od kedy sa takéto dávky odovzdávajú, nevedia. Tak ako to robili ich predkovia, tak aj oni konajú.

V Kubrej takisto dávajú namiesto deviatku osyp: ovsa tri merice, jačmeňa a raž tiež tri merice. Pred dvadsiatimi rokmi odovzdávali žita Sap. 1 1/8, suržice Sap. 3/8, jačmeňa Sap. 3/8 a ovsa Sap. 3. Desiatok z oviec a včiel dávali in Natura alebo od každého kusa 10 denárov. Hydiny odovzdávajú 2 kusy alebo za každú 18 denárov, kopuna jedného alebo 12 denárov, sliepok 8 kusov alebo za každú 8 denárov. Hoštátnici platili 5 florénov, ale od minulého roka platia 6 florénov, pretože brali z hory surové drevo a predávali ho. Menší hoštátnici nič neplatia, akurát sú povinní chodiť sečku rezať. Odkedy sa takéto dávky platia tiež nevedia, ale robia tak ako ich predkovia.

Otázka č.8: Ani v jednej obci nemajú pusté „sedlisko“, všetko sa obrába.

Otázka č.9: V deviatom bode sa píše v Turnej: „*Obyvatelge zdegšý wšetczy sme Urečýtý Poddaný Našgeho Pana.*“¹²⁹ V obci Kubrá sa stručne píše: „*wšetczy sme Urečýtý Poddaný*“¹³⁰ Nakoniec nasleduje prehlásenie, že všetko bolo znovu pred prísaznými prečítané a že richtár všetky vybrané dávky od poddaných odovzdáva.

Na tomto porovnaní sa dá všimnúť, že veľkosť obce nie vždy zaručovala, že obyvatelia platili menej alebo viac dávok. Je zaujímavé, že veľkosť dávok sa nemenila, poddaní konali tak, ako ich predkovia. A nezáležalo na tom, že dedina už napríklad nemala toľko obyvateľov ako pred 50 rokmi, alebo že zúrila vojna, bola neúroda zapríčinená zlým počasím. Poloha oboch obcí bola výhodná v tom, že mali dostatok vody a blízkosť lesov zaručovala drevo. Avšak tým, že Kubrá sa nachádza na úrovni Váhu, ktorý v tých časom nebol regulovaný a mal mnoho rozvetvených ramien, trpela obec na časté povodne, ktoré im úrodné pôdy premenili na pusté planiny.

¹²⁹ Štátny archív v Bytči, Krajský súd Trenčín, Urbárske a komasačné písomnosti (1325) 1671 – 1947, Trenčianska Turná, 1770 – 1904, k. 253.

¹³⁰ Štátny archív v Bytči, Krajský súd Trenčín, Urbárske a komasačné písomnosti (1325) 1671 – 1947, Kubrá, 1717 – 1970, k. 125.

ZÁVER

Moháčska porážka znamenala koniec stredovekého štátu. Proti sebe stáli dvaja mocní muži. Na jednej strane sedmohradský vojvoda Ján Zápoľský a na druhej strane arciknieža Ferdinand Habsburský. Po desaťročnom zápase sa obidve strany dohodli, že svoje spory vyriešia diplomatickou cestou. 24.februára 1538 uzavreli mier vo Veľkom Varadíne. Rozdelili si územie Uhorska, Ferdinand získal západnú časť krajiny, Chorvátsko a územie Slovenska okrem Košíc a východoslovenských stolíc a Zápoľský získal Sedmohradsko a východné Uhorsko. Mier netrval dlho, do sporu zasiahol turecký sultán a tým sa Uhorsko rozdelilo na tri časti. Začala sa nová etapa histórie našej krajiny. A túto novú historickú epochu som si vybrala za predmet môjho bádania, pretože sa konkrétne dotýkala života na trenčianskom panstve.

Turecké pustošenia, stavovské povstania, kde najviac do územia trenčianskeho panstva zasiahlo povstanie Františka II. Rákociho, to všetko ovplyvňovalo chod hospodárstva. V práci som sa pokúšala poskytnúť obraz ľudu, ktorí trpel týmito nepokojmi. Boli vystavení napospas Turkom, ktorí ich zabíjali, odvliekli do zajatia, ženy znásilňovali, hospodárstva podpaľovali a rabovali. Počas bitky pri Trenčíne, ktorá sa odohrala 3.augusta 1708 ľudia nevychádzali z domov, alebo sa niekde ukrývali. Bolo to v čase vrcholenia poľnohospodárskych prác, kedy bolo treba obrábať úrodu. Tá pustla, vojaci ju ničili, takže okrem hrozby vojenskej obyvateľom hrozila hrozba hladu a chudoby. Aj napriek tomu, museli živiť vojakov, takže boli nútení dávať zo svojich nevelkých zásob. Urbáre vydávané pre obce prikazovali poddaným odvádzať poplatky zemepánovi, museli pracovať na svojich majetkoch, ale aj chodiť do služby k pánovi. A navyše, pokiaľ mala vrchnosť nejakého produktu na dostatok, poddaný bol povinný odoberať aj keď to nepotreboval, alebo nemal na to peniaze. Množili sa sťažnosti poddaných na vysoké dávky a tie posielali pánovi. Túto zlú situáciu mala napraviť urbárska regulácia Márie Terézie. Jej cieľom bolo zvýšiť schopnosť platenia daní poddanského obyvateľstva, chrániť ho pred útlakom zemepánov. Pokúšali sa zosúladiť povinnosti poddaného s rozsahom pôdy, ktorú užíval.

V časoch reformácie na naše územie prenikali nové náboženstva z Čiech a Moravy. Na panstve sa usádzali ľudia, ktorí so sebou priniesli inú kultúru, vynikali v profesiách, ktoré tu doposiaľ neboli tak rozšírené. Od nich sa učili aj starousadlíci, prijali ich medzi seba, vznikali nové obchodné vzťahy. Nástupom rekatolizácie v Uhorsku sa podmienky života novousadlíkov zhoršil, čo ich donútilo odsťahovať sa.

Trpelo tým aj hospodárstvo, pretože s nimi odišlo aj niekoľko šikovných rúk, ktoré prispievali k rastu výnosu z produktov.

Cieľom mojej práce bolo priblížiť chod hospodárstva na feudálnom panstve. Vo svojej práci som sa aspoň čiastočne pokúsila vytvoriť obraz správnej jednotky hospodárstva na trenčianskom panstve. Majitelia panstva sa plynutím času menili a tým sa menila aj hospodárska situácia. Či už to bolo zapríčinené neschopnosťou pána, delením majetku alebo naopak panstvo získalo veľmi zručného hospodára, ktorý sa staral o zveľaďovanie majetku, o rast poľnohospodárskej produktivity. Rastúci alebo klesajúci trend je vidieť aj na počte majerov, ako základnej hospodárskej jednotky panstva.

Panstvá, ktoré sa rozprestierali v Uhorsku preferovali výrobné odvetvia, ktoré im prinášali najväčší úžitok. Živočíšna výroba patrila medzi základný produkt hospodárstva. Z neho sa získavalo mäso, kože, mlieko, maslo, syry, vajcia, perie, vlna atď. Všetko dôležité veci pre život. Skúšali sa chovať rôzne druhy zvierat, ako to bolo napríklad v prípade oviec. Nie vždy to však bolo správne rozhodnutie. Pretože, to ak sa darí jednému druhu niekde v nížinách, kde je teplo a príjemná klíma, neznamená to, že bude chov prosperovať na území, kde prevláda tvrdšie podnebie. Na trenčianskom panstve bolo rozšírené mlynárstvo. Bolo to vďaka dostatku vodných zdrojov, ktoré sa na území nachádzajú. S tým súvisí pestovanie obilnín. Ako sa bude ktorej obilniny dariť záleží od klimatických podmienok a zloženia pôdy. Trenčianske pivo bolo vyhľadávané v celom Uhorsku. Medzi výnosné produkty, ktoré prevýšili svojou kvalitou rastliny z iných častí krajiny, bol šafran. Ak išla delegácia vyslaná z trenčianskeho panstva riešiť dôležité veci v záujme pánov, pri sebe mali ako dar spomínaný šafran. Je ťažko posúdiť, čo bol dôvod úpadku pestovania tejto viac účelnej rastliny. Medzi zabudnuté odvetvia, ktoré pripomínajú len chotárne názvy patrí vinohradníctvo. Trenčianske víno nepatrilo svojou kvalitou medzi povestné, ale aj napriek tomu boli na panstve obce, ktoré sa tomuto odvetviu naplno venovali. Tam, kde pred pár storočím stáli vinice, tam dnes rastú ovocné stromy.

Aspoň vďaka práci sa mi podarilo čiastočne znovu oživiť, čo sadili a čomu sa venovali naši starí otcovia. Je však samozrejmé, že pri zmenách klímy, ktoré nastali za posledné storočie, už by mnohé odvetvia ani zďaleka nedosahovali úroveň ako v minulosti. Ale dnešný trend nasvedčuje tomu, že mnohí mladí ľudia sa vracajú k dedinskému spôsobu života, pomaly začína prekvitať agroturistika a v dobe, kedy je všetko chované na umelých hnojivách, ktoré môžu byť príčinou rôznych chorôb, si

Ľudia začínajú viac vážiť prírodné produkty dopestované vo svojich záhradách. Preto si myslím, že nie je na škodu upíamť viac pozornosti smerom na hospodársku aktivitu našich predkov, ktorým sa síce nežilo ľahko, ale viac poznali prírodu, jej pochody. Zamerať sa na hospodárske postupy, ktoré v mojej práci chýbajú. Do budúcnosti by bolo možno dobré rozšíriť moju prácu o porovnanie vybraných panstiev, ktoré majú rôzne podmienky určujúce kvalitu života.

Zoznam prameňov a použitej literatúry

Archív

Štátny archív v Bytči, Krajský súd Trenčín, Urbárske a komasačné písomnosti (1325)
1671 – 1947, Trenčianska Turná, 1770 – 1904.

Štátny archív v Bytči, Krajský súd Trenčín, Urbárske a komasačné písomnosti (1325)
1671 – 1947, Kubrá, 1717 – 1970.

Literatúra

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana et al. Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Bratislava: Veda, 2005. ISBN 80-224-0853-0

BOČÁKOVÁ, Helena - TOMÍK, Slavo. Rozvadze 800 rokov 1212 – 2012, prechádzka stáročiami. Nové Mesto nad Váhom: TISING, 2011. ISBN 978-80-97082-89-5

BYSTRICKÝ, Valerián. Dubnica nad Váhom. Bratislava: SAP, 1993. ISBN 978-80-97025-15-1

ČAPLOVIČ, Dušan et al. Dejiny Slovenska. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000. ISBN 80-88880-39-4

DANGL, Vojtech. Bitky a bojiská v našich dejinách. Od Samovej ríše po vznik stálej armády. Bratislava: Perfekt, 2005. ISBN 80-8046-310-7

FOJTÍK, Juraj. K dejinám chovu oviec na trenčianskom panstve. In Agrikultúra 13. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1975, s. 21-69.

FOJTÍK, Juraj. Vinohradníctvo v Zlatovciach a Istebníku pri Trenčíne. In Agrikultúra 11. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1972, s. 83-109.

FOJTÍK, Juraj. Vývoj hospodárskej správy a účtovného systému na Trenčianskom panstve v 17.-19.storočí. In Agrikultúra 6. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, 1967, s. 207-233.

HÁBL, Vlastimil. Ilešháziovci, rodová zbierka obrazov. Trenčín: LAUGAR, 1998. ISBN 80-967970-0-X

HÁBL, Vlastimil. Ilešháziovci, vojaci, diplomati, zberatelia a meceni. Bratislava: MS Desing, 2009. ISBN 978-80-89378-09-8

HORŇÁK, Rudolf. Trenčianska Turná. Liptovský Mikuláš: TeLeM, 1994.

- HORVÁTH, Pavel. Novšie údaje o pobyte českej pobelohorskej emigrácie v Trenčíne a na okolí. In Trenčín, remeslá, tlačiarne, architektúra. Bratislava: ALFA, 1985.
- HÚŠČAVA, Alexander. Poľnohospodárske miery na Slovensku. Bratislava: SAV, 1972.
- CHRASTINA, Peter. Vývoj využívania krajiny trenčianskej kotliny a jej horskej obruby. Nitra: Filozofická fakulta UKF, 2009. ISBN 978-80-8094-450-6
- KARLÍK, Jozef. Trenčianska Teplá. Banská Bystrica: SCM, 1994. ISBN 80-967205-2-X
- KARLÍKOVÁ, Jana et al. Dolná Súča. Trenčín: Ludoprint trenčianske tlačiarne, 1998. ISBN 80-968043-7-5
- KOHÚTOVÁ, Mária – VOZÁR, Jozef. Hospodárske dejiny Slovenska 1526-1848. Bratislava: Veda, 2006. ISBN 80-224091-5-4
- LUKAČKA, Ján. Pivovarníctvo na Slovensku v stredoveku. In Z dejín pivovarníctva, sladovníctva a chmeliarstva na Slovensku. Trnava: Západoslovenské múzeum, 1993. ISBN 80-85556-04-9. s. 25-31.
- ORSAG, Michal. Rozkvet a zánik istebnických vinogradov. In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 39.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Bitka pri Trenčíne – koniec kuruckej slávy, In Trenčianske noviny, 1968, ročník IX, č. 32.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu, In Trenčianske noviny, 1968, ročník IX, č. 6.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 2, In Trenčianske noviny, 1968, ročník IX, č. 8.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 4, In Trenčianske noviny, 1968, ročník IX, č. 10.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 6, In Trenčianske noviny, 1968, ročník IX, č. 12.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 7, In Trenčianske noviny, 1968, ročník IX, č. 14.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 9, In Trenčianske noviny, 1968, ročník IX, č. 18.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 11, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 4.

- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 13, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 13.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 15, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 17.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 16, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 20.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 17, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 25.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 19, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 39.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 20, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 42.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 21, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 47.
- POZDIŠOVSKÝ, Štefan. Pohľady do histórie obcí okresu 22, In Trenčianske noviny, 1969, ročník X, č. 50.
- PRNO, Jozef. Nemšovský urbár. Trenčín: Hela, 2007. ISBN 978-80-969311-7-0
- REBRO, Karol. Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II. Bratislava: SAV, 1959.
- SOPKO, Jozef. Z minulosti vinohradníctva v Zlatovciach pri Trenčíne. In Slavín I. Bratislava: ZS KNV, 1965, s. 41-49.
- ŠIŠMIŠ, Milan. Trenčín, Vlastivedná monografia 1. Bratislava: ALFA, 1993. ISBN 80-05-01114-8
- ŠÍPOŠ, Ján. Trenčianske Teplice. Martin: OSVETA, 1965.
- ŠTIBRANÝ, Peter. Pestovanie chmeľu v okolí Trenčína. In Agrikultúra 2. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo literatúry, 1963, s.229-231.
- ŠTIBRANÝ, Peter. Pestovanie šafranu na Trenčiansku. In Agrikultúra 3. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo literatúry, 1964, s.89-102.
- TEPLANSKÝ, P., Monografia Tr. Teplíc a Tr. Teplej, Ilava: Ilavské kníhtlačiarne, 1936.
- THURZOVÁ, Jana. Hospodárenie mesta Trenčína v r. 1531 – 1635: diplomová práca. Bratislava: UNIBA. 1978.
- VARSÍK, Branislav. Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava: Veda, 1984.

- WATZKA, Jozef. Hospodárske inštrukcie trenčianskeho panstva z prvej polovice XVIII.storočia. In Historické štúdie I. Bratislava: Veda, 1955, s. 319 – 355.
- WATZKA, Jozef. Štátny archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch. Bratislava: Slovenská archívna správa povereníctva vnútra, 1959.
- WATZKA, Jozef. Vývin majerského hospodárenia na trenčianskom a bánovskom panstve od polovice XVI do konca XVIII.stor. In Historické štúdie I. Bratislava: Veda, 1955, s. 50-104.
- ZEMENE, Marián. Zo starších dejín obce. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). Soblahov. Martin: Osveta, 2009, s. 46-73. ISBN 978-80-806-3311-0
- ŽUDEL, Juraj. Daňové súpisy domov slovenských stolíc z roku 1598. In Slovenská archivistika, 1992, ročník 27, č.1, s.73-82.
- ŽUDEL, Juraj. Hlavné znaky vývoja osídlenia Slovenska v 16.storočí. In Historický časopis. ISSN 0018-2575, 1997, ročník 45, č.4, s. 569-580.
- ŽUDEL, Juraj. Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku. Bratislava: VEDA, 2010. ISBN 978-80-224-1079-3
- ŽUDEL, Juraj. Stolice na Slovensku. Bratislava: Obzor, 1984.